

ENSKILDA HÖGSKOLAN STOCKHOLM

Teologiska programmen

Systematisk teologi

EXAMENSARBETE

Magisteruppsats

HT, 2021

Att erkänna barnet som teologiskt subjekt

Childism, asymmetri och Axel Honneths erkännandeteori

Författare: Katarina Johansson

Handledare: Joseph Sverker

Enskilda Högskolan Stockholm

Abstract

Questions concerning children's rights and children's place in society have been on the agenda for some decades now. Parallel to this movement questions about children's place in the bible, in the church and in systematic theology have entered the academical conversation. This paper attempts to find a method to investigate whether systematic theology as we know it, has the tools to address these new questions. Axel Honneth's theory on recognition will be important, since the three levels of recognition he describes are designed to point out the difference between rights and solidarity, between formal recognition and the recognition that sprouts from genuine interest in shared experience.

The thoughts from Honneth are combined with John Wall's argumentation on seeing the child as a full human being, as a subject. Risto Saarinen's discussion on asymmetrical relations, adds an important perspective. From these three theories, a method is formulated for putting the child in focus of the theological agenda. The gain is not only the recognition of a neglected group, measured to one third of humankind. The new viewpoint sheds its light upon questions important to all of us. The method is a systematic theological tool both useful for pointing out inconsistencies and to suggest solutions to the very same problems.

In the final discussion I show how this could be done by addressing the children's place in the postmodern family project, described by Katarina Westerlund, and children as liturgical leaders with the help of Karin Rubensson's thesis.

A person's a person, no matter how small

- Horton, Dr. Suess

No One is Too Small to Make a Difference

- Greta Thunberg

TACK

Tack till min handledare Joseph Sverker för värdefulla samtal, för konstruktiv feedback och för att du introducerat mig för giganter som Axel Honneth och Horton elefanten.

Tack till Professor Susanne Wigorts Yngvesson som genom uppmuntrande mail från New York fick det här projektet att gå från tanke till text.

Tack till Kristina Hennel Lee för vänskap och lusläsningar, för din ständiga beredskap att dela såväl livets lerpölar som dess gräddbakelser och för att du är den enda jag känner som använder samtliga ord i SAOL i vardagstal.

Tack Isak och Ester för hedersuppdraget att få vara er morsa. Och för att ni lärt mig allt om det viktigaste i livet.

Göteborg, i adventstid 2021.

Katarina

English title: To Recognize the Child as a Theological Subject – Childism, Asymmetry and Axel Honneth’s Theory on Recognition.

Keywords child; childism; children’s rights; subject; agent; recognize; asymmetric relations; Axel Honneth; Charles Taylor; John Wall; Risto Saarinen; Child Theology Movement; CTM; Karin Rubensson; Katarina Westerlund; liturgy; family.

Nyckelord barn; childism; barns rättigheter; subjekt; agent; erkännande; asymmetriska relationer; Axel Honneth; Charles Taylor; John Wall; Risto Saarinen; Child Theology Movement; CTM; Karin Rubensson; Katarina Westerlund; liturgi; familj.

Innehåll

Abstract	1
1. Introduktion	6
1.1 Inledning	6
1.2 Syfte	7
1.3 Metod	8
1.4 Disposition	11
2. Barn i teologi och kyrka	12
2.1 Tidigare forskning	12
2.2 Barnet i historien – från ond, till god, till värdefull	13
2.3 Barnet i teologin – från arvsynd till meningen med livet	15
2.4 Barnet i kyrkan – från biskopsmöte till karneval	20
3. Teoribildning om erkännande och subjekt	29
3.1 Axel Honneth och erkännandets teori	29
3.2 Erkännande som moralfilosofiskt begrepp.	33
3.3 Childism och barnet som subjekt	35
4. Systematisk teologi och erkännande	39
4.1 Asymmetriska relationer, asymmetriskt erkännande	39
4.2 Erkännande som teologisk metod	43
5. Att erkänna barnet som teologiskt subjekt	45
5.1 Från objekt till subjekt inom teologi och kyrka	45
5.2 Barnet som subjekt i den postmoderna familjen	47
5.3 Barnet som liturgiskt subjekt	50
5.4 Slutsats	52
5.5 Vägen vidare	53
6. Litteratur	55

1. Introduktion

1.1 Inledning

När jag skopar dopvattnet över hennes huvud ser hon mig rakt i ögonen. Trots att hon är tre månader gammal, är det som om jag ser en visdom direkt från evigheten. Det är som att hon vet och förstår allt. Nog vill jag tro att hon är direkt omsluten av Guds nåd och kärlek och att den inte behöver hindras av att föräldrarna där bakom verkar tämligen ointresserade. Dom ville såklart döpa sitt barn, trots att en av dem inte själv är döpt. Trots att en av dem gått ur kyrkan. Men dom säger att det är en viktig tradition i familjen. Det betyder mycket för farmor.

”Barnen är det viktigaste vi har! De är kyrkans framtid!” Det säger vi i personalgruppen och det menar vi. Från djupet av våra hjärtan. Men när årets budget presenteras har en av församlingens vuxenkörer fått mer anslag, bara i resebidrag, än vad alla våra barnkörer och barnverksamheter får kosta tillsammans.

Det tar mig sex år av heltidsstudier att läsa till präst. Vid ett tillfälle under den tiden presenteras en bok i feministteologi, det är ”Genusperspektiv på teologi” av Anne-Louise Eriksson. En kurs handlar om religionsteologi och vi talar under tre lektioner om konfirmander. Vid ett tillfälle får vi lyssna till Sören Dalevi som skrivit om barn och barnbiblar. I övrigt nämns varken kvinnor, barn eller några andra teologiska perspektiv utanför normen. Jag prästvigs för Göteborgs stift, Svenska kyrkan, i juni 2014.

När vi ska öppna ett café mitt i kyrkan, gör vi förstås en barnkonsekvensanalys. Visionen med Café Bryggan är att den ska vara en mötesplats – en brygga – mellan våra olika verksamheter, mellan olika åldrar, mellan vana och mindre vana kyrkobesökare – och en brygga mellan samhället utanför och in i kyrkan. Trots att barnkonsekvensanalysen inte kunnat se några risker för barn i förväg visar det sig snart att barnen inte vill sitta i det nya caféet och fika innan körövningen. ”Dom gamla pratar så högt att vi inte hör när nån ska berätta och peka på ’hur mår jag idag tavlan’.” I personalgruppen finns en stor vilja att flytta på barnen. Jag kan inte låta bli att undra hur det hade blivit om det varit barnen som var högljudda och de vuxna blivit störda? Vem hade vi hyschat på eller flyttat på då?

Jag inleder med några självupplevda exempel som jag burit med mig. Vi är många som genuint brinner för att barnen ska ha en självklar plats i kyrkan. Men hur säkerställer vi att det sker på bra sätt? Hur kan vi både ge barnen trygghet och tillgång till religionen? Både respekt och samtidigt möjligheten att avstå från det religiösa? Min ambition är inte att ifrågasätta barns tillgång till kyrka, sakrament och teologi. Genom att betrakta barn och teologi som ett vetenskapligt fält, ökar respekten för ämnet och jag tror vi kan få syn på sammanhang där vi kan nå längre.

1.2 Syfte

Forskning om barns rättigheter är en relativt ny forskningsgren. Det senaste decenniet har man gått från att betrakta barnet som ett objekt som utsätts för vuxnas agerande till att betrakta barnet som ett subjekt som tänker och handlar. Inom teologin har arbetet med att inkludera barn i forskningen tagit sin början inom bibelvetenskapen, där barn i bibelns berättelser har uppmärksammats på ett nytt sätt. Inom den systematiska teologin har Marcia Bunge varit en av pionjärerna att skriva om barnet i teologins tankevärld. John Wall har i sitt arbete för barns demokratiska rättigheter gjort viktiga insikter kring barnet som subjekt: som en tänkande, kännande och fullvärdig människa, som själv har en agenda för sitt liv. Axel Honneths moralfilosofiska teori om erkännande, bildar en viktig teoretisk bakgrund för denna uppsats.

Tanken om barnet som subjekt och vilka konsekvenser det får för den systematiska teologin, är angelägen. Denna uppsats avser att ge en historisk översikt över synen på barn, inom teologi och kyrka. Litteraturgenomgången avser att visa både vad som skrivits i ämnet barn och teologi, men också hur mycket som finns kvar att undersöka inom fältet. Vidare vill jag pröva hur Walls tankar om barnet som subjekt kan kombineras med Honneths teorier om erkännande, för att synliggöra barnens roll i teologiska frågor. Vilka konsekvenser får det för den systematiska teologin om barnet erkänns som subjekt? Finns det inom den systematiska teologin resurser för att erkänna barnet som subjekt?

Min uppsats kommer att handla om sökandet efter, och framskrivandet av, en metod. En metod för att se på teologiska frågor med hjälp av teorin om erkännande. Uppsatsen är teoridriven, då jag genom att undersöka teorin om erkännande och begreppet *childism*, söker vägen till en metod. Särskilt hoppas jag att metoden ska vara användbar för att sätta barnets

utanförskap i centrum. Genom att kombinera systematiskteologiska begrepp med teori om erkännande, kan brist på erkännande upptäckas. När barnet är erkänt och synliggjort, blir barnet ett teologiskt subjekt.

Genom att knyta ihop Honneths teori om *erkännande* med begrepp som *subjekt* och *asymmetri*, hoppas jag kunna belysa dessa frågeställningar i den här uppsatsen. Målet är också att samtidigt peka ut frågor för vidare studier.

1.3 Metod

I mitt försök att skriva fram en metod kommer jag använda en interdisciplinär metod på mitt material. Det är på ett sätt ett självklart val: att röra vid en så bred fråga som barnets plats kan inte ses som enbart en teologisk fråga. Det skulle inte vara tillräckligt att anlägga t.ex. ett teologiskt postkolonialt perspektiv på frågan eller materialet. Kampen för barns rättigheter förs på så många fronter samtidigt. Den rör vid det privata familjelivet såväl som det globala perspektivet genom t.ex. FN:s barnkonvention.¹ Joseph Sverker skriver om kritiken mot den interdisciplinära metoden; att den kan ses som spretig och sakna djupet i fackkunskap på respektive område.² Men teologin kan göra stora vinster, genom att använda forskning inom närliggande områden såsom filosofi och antropologi. Teologin bär samtidigt viktig kunskap och erfarenhet som kan bidra med en hermeneutisk horisont även i ett postkristet samhälle.³

Interdisciplinära studier handlar om att hitta mellanrummet mellan olika teorier och forskningsfält snarare än skärningspunkten. Målet är inte att hitta en minsta gemensam nämnare. Brent Smith skriver i *Religious Studies and the Goal of Interdisciplinarity*,⁴ om hur interdisciplinär metod avser att koppla ihop olika akademiska discipliner, men också ta hänsyn till forskarens professionella och personliga liv.

A wide variety of disciplinary yields might help us, from history, culture, sociology, anthropology, and more using critical, post-colonial, decolonial methodologies. But we are looking for particular disciplinary yields to perform an interdisciplinary, hermeneutical interpretation using embodied

¹ United Nations, UNCRC (1989).

² Sverker, (2017), s. 16.

³ Sverker, (2017), s. 16f.

⁴ Smith, (2020).

phenomenology in part because that is the location that integrates the interpreter's academic location with locations from his previous professional and personal life.⁵

Jag söker visa det ännu tomma fält mellan olika angelägna frågor, vetenskapliga teorier, forskningsrapporter, gjorda undersökningar och skrivna artiklar, där min uppsats kan passas in. Spelplanen dras upp mellan tre forskares teorier. Först, sociologen John Walls argumentation kring barnet som subjekt. Därefter Axel Honneths socialpolitiska teorier om erkännande i tre nivåer. Medan Risto Saarinen's teologiska reflektioner om att erkänna och bli erkänd, bidrar med det tredje perspektivet. Mellan dessa tre teorier, avser jag att dra trådar. Mitt i ställs frågan om barnet och om barnets plats i teologin. Barnets plats i historien och i kyrkan, får ge en bakgrund. Genom nya perspektiv på tidigare ställda (eller inte ställda) frågor kan vi finna nya svar. Mitt på spelplanen ställer jag några av den senaste tidens texter i ämnet barn och teologi. Katarina Westerlunds tankar om familjen som religiöst projekt,⁷ Ingegerd Sjölin's artikel om barnet som subjekt i nattvarden,⁸ och Karin Rubenssons nyligen publicerade avhandling om barnet i kyrkans liturgi.⁹

Rubenssons avsnitt om kritiska barndomsstudier blir också en byggsten i min metod och jag kommer använda mig av hennes avhandling för att visa på en tillämpning av den metod jag skriver fram. Hon använder begreppet *aktörskap* som relaterar till min diskussion om barnet som objekt eller subjekt. I kritiska barndomsstudier lyfter man att begreppet *barndom* är problematiskt eftersom det antyder att det skulle röra sig om något enhetligt och universellt.¹⁰ Då tar man inte hänsyn till samtida aspekter som kön och social eller ekonomisk status. Det dominerande barndomsparadigmet står för en syn på barndomen som naturlig medan vuxenvärlden beskrivs som rationell. En sådan spänning är inte oproblematiserad varken som verklighetsbeskrivning eller norm.

Slutligen är den interdisciplinära metoden upptagen av forskaren själv. Vad har hon för utgångspunkt? Smith beskriver det som när en hockeyspelare hela tiden måste vara medveten

⁵ Smith, (2020), s. 87f.

⁷ Westerlund (2013).

⁸ Sjölin, (2011).

⁹ Rubensson, (2021b).

¹⁰ Rubensson, (2021b), s. 47.

om sin egen position. För att kunna sätta pucken i målet måste man leva med det perspektivet man får om man ligger med örat tryckt mot isen. Då ser man puckens väg från klubbans blad, mellan benen på målvakten och in i nätet därbakom. För att kunna åka med fart och precision måste man vara medveten om att jaget befinner sig en bit ifrån klubbladet och i varje ögonblick förmå översätta detta avstånd.¹¹

I interdisciplinära studier är utsiktsplatsen viktig. Det är viktigt att veta var man själv kommer ifrån. Jag tycker Smiths hockeymetafor är en bra bild. Jag är stolt hockeymorsa, sonen har spelat sedan han var liten. Hans liv började på ett barnhem i Bogota och att få bli hans mamma är säkert den enskilt största påverkan av min förståelse av erkännande av ett barn, som jag nu vill skriva uppsats om. Hans syster som föddes ett par år senare på Mölndals BB, lika ljus som han är mörk, kallas ibland i familjen för den oadopterade.¹³ Ett hemgjort ord som är viktigt och som jag låter stå kvar trots att stavningskontrollen protesterar. Men för oss alla, är det viktigt för att ibland ifrågasätta bilden av hur en familj ser ut och vem i den skaran som är norm och vem som är den andre.

Så är jag också feminist efter förstahandserfarenhet av det förtryck denna teologiska strömning försöker belysa och omformulera. Jag är uppvuxen i ytterst bibeltroget hem med absolut förbud mot syndig popmusik, jeans på söndagar och med *Jesus för världen givit sitt liv*,¹⁴ som godnattsång ända från vaggan. Som pedagog och gymnasielärare har jag arbetat både med folkhögskolans inkluderande pedagogik och i Göteborgs särskilt utsatta områden. När jag började läsa teologi bad mina vänner för mig, för att jag inte skulle ”tappa tron” under universitetets skadliga inflytande. Numera är jag varmt troende, liberalteologisk präst i Svenska kyrkan och med allt detta som är jag – vill jag nu ta mig an frågan om erkännande av barn som teologiska subjekt. För barnens skull, men också för allas vår skull.

¹¹ Smith, (2020), s. 5.

¹³ När barnen var små och satt i en dubbelvagn, hände det ofta att jag blev stoppad på gatan. Två barn i samma vagn med så olika utseende och så lika kläder kunde inte passera okommenterat för de flesta. Samtidigt visste man inte hur man skulle sätta ord på sin fråga. Någonstans fanns nog ändå en insikt om att detta var att lägga sig i. En granne cirkulerade länge kring frågan. Till slut drog hon till med: ”Har dom samma pappa?” Och jag svarade helt ohjälpsamt, kort men enkelt: ”Ja.” Sen beslöt jag mig ändå för att ge henne den information hon undrade över. ”Ja, min dotter är oadopterat och född i Mölndal, du kanske undrade varför hon är så ljus?” Norm, identitet, ursprung och alla slags frågor som rör etnicitet eller makt har berört mig hela livet, men inte blivit mindre viktiga sen mina barn kom.

¹⁴ Psalm 45, i Den Svenska Psalmboken.

1.4 Disposition

Efter uppsatsens inledning, följer en översikt över tidigare forskning inom fältet kritiska barnstudier och teologi. Det är ett brett anslag som lyfter både vetenskapliga texter och texter skrivna inom kyrkans värld. Här finns nedslag inom kyrkohistoria, bibelvetenskap och systematisk teologi. Det breda anslaget syftar framförallt till att visa hur nytt fältet barn och teologi är, samt hur angeläget det därför är att samma ämne undersöks ytterligare.

Uppsatsens tredje kapitel är teoridrivet och här läggs stort fokus vid frågor om erkännande kopplat till Axel Honneths teoribildning. Avsikten är framförallt att visa hur teorin om erkännande kan beskrivas och användas. Här ges också utrymme åt begreppet *childism*, som vi hittar hos John Wall, och åt hans tankar om varför barns rättigheter samt barnet som agerande subjekt behöver belysas och utökas.

Risto Saarinen är en teolog som kopplat samman systematiskt teologiska begrepp med begreppet erkännande. I kapitel fyra lyfter jag fram hur särskilt begreppet *asymmetri* blir intressant för att använda erkännandet som metod. Här kopplas också den teoretiska bakgrunden från kapitel tre in i den systematiska teologin.

Uppsatsen landar så i ett diskuterande avsnitt, kapitel fem, där jag prövar den metod som skrivits fram på två frågeställningar. Först barnets status i det moderna familjeprojektet, så som det beskrivs hos Katarina Westerlund. Där kommer ett systematiskt teologiskt begrepp som *frälsning*, visa sig användbart. Därefter prövar jag metoden på en mer kyrklig fråga, barnet som subjekt i kyrkans liturgi, med hjälp av exempel från Karin Rubenssons avhandling. I det avslutande avsnittet pekar jag på några frågeställningar som skulle kunna utredas vidare, med hjälp av den här framskrivna metoden.

2. Barn i teologi och kyrka

2.1 Tidigare forskning

Redan hos antikens tänkare som Aristoteles eller Cicero hittar vi material om barn och barndom. Det finns många berättelser i bibeln där barn agerar och genom historien har idéer om barn och barndom förekommit hos många tänkare. Trots det, får man säga att en seriös och riktad forskning om barn och barndom saknas. Hur barndom beskrivs, konstitueras och vilken påverkan det får på samhället och barnen själva, är ett relativt nytt forskningsfält.

John Wall är en banbrytande sociolog och samhällsvetare som forskar om och kämpar för, barns rättigheter i världen. Hans bok *Ethics – in Light of Childhood*,¹⁵ beskriver både den etiska debatten kring barn sett ut genom historien och drar upp riktlinjer för framtiden. *Children's rights*,¹⁶ är mer agiterande och fylld av exempel på barn som både saknar och ges rättigheter.

Inom området barn och teologi har Odd Magne Bakke, skrivit ett fint översiktsverk om barn i den tidiga kristenheten: *When Children became people*.¹⁷ Marcia Bunge står bakom *The Child in Christian Thought*,¹⁸ där en rad forskare skrivit om synen på barn hos historiens viktigaste teologer. Bonnie J Millar McLemore har skrivit om spänningen mellan feministteologi och moderskap respektive barns utanförskap.²⁰ Katarina Westerlund har skrivit om barn som den moderna människans livsprojekt i *Livet enligt människan*.²¹

År 2007 kommer Sören Dalevis avhandling *Gud som haver barnen kär*,²² den första avhandling i Sverige som konkret kopplar ihop barn och teologi. I samband med ärkebiskopens möte ”Barn och unga” 2012, kom en rad skrifter från Svenska kyrkans håll. *Ett myller av liv*²³ av Mikael Larsson och Hanna Stenström som är en sammanställning av

¹⁵ Wall (2010).

¹⁶ Wall, (2017).

¹⁷ Bakke, (2005).

¹⁸ Bunge, (2001).

²⁰ McLemore (2011).

²¹ Westerlund, (2013).

²² Dalevi, (2007).

²³ Larsson, & Stenström, (2012).

berättelser i bibeln med barn som tydlig aktör, är ett exempel *Och han tog dem i famnen... texter om barn i kyrka och teologi*,²⁴ som Niclas Blåder stått som redaktör för, är ett annat. I maj 2021 publiceras Karin Rubenssons avhandling *Karnevalsk gudstjänst, barns plats i kyrkans liturgi*.²⁵ Den avhandlingen bidrar med viktiga exempel, för den här uppsatsen.

2.2 Barnet i historien – från ond, till god, till värdefull

Under antiken ansågs barn vara utan värde och utan innehåll. Hos Aristoteles och Cicero hittar vi tanken att barn endast är potential, för att bli vuxna. Platon beskrev barn som vildar som måste bibringas uppfostran. I *The Least and the Greatest*,²⁶ skriver J.M Gundry-Volf om hur fadern i den romersk-hellenistiska världen ägde barnets öde. Han ensam hade t.ex. rätt att bestämma över liv och död över sitt eget barn. Han kunde ta upp barnet som sitt eller välja att förskjuta det.²⁷

När Wall gör en historisk exposé över olika tänkare och hur synen på barn har förändrats gör han det inte kronologiskt, utan tematiskt. Det är förtjänstfullt, eftersom det visar på att syn på barn inte följer en rät utvecklingslinje. Det första temat Wall beskriver, kallar han ”the top-down story”.²⁸ Tanken om att människan föds utan goda intentioner och utan moral och behöver bibringas uppfostran och moral för att utvecklas till en god människa, beskriver antikens synsätt. Men vi hittar den också i Augustinus arvsyndslära, i Gamla testamentet och fjärde budet om att hedra din fader och din moder,²⁹ eller i Kants idéer. Man skulle kunna säga att samhället behöver skyddas från barnen. Locke menar att barn är en *tabula rasa*, och inte kan ha samma rättigheter som vuxna eftersom de inte kan ta ansvar. De skulle skada sig själva och andra om de hade (samma) rättigheter som vuxna.³⁰ Kant menar att barn är alltför impulsiva för att ha rättigheter. Gradvis växer rationaliteten fram hos en människa och gradvis kan hon se sitt eget intresse på lång sikt eller konsekvensen av sina val för andra och styra bort från impulsiva val.³¹

²⁴ Blåder, (2011).

²⁵ Rubensson, (2021).

²⁶ Gundry-Volf, (2001).

²⁷ Gundry-Volf, (2001), s. 32-33.

²⁸ Wall, (2010), s. 15.

²⁹ Här refererar Wall till det *femte* budet som ”hedra din fader...”, vilket om man ska vara petig är det fjärde budet.

³⁰ Wall (2017), s. 22.

³¹ Wall (2017), s. 22.

Efter upplysningstidens argument om varför barn inte ska inkluderas följer en period då barn och barns rättigheter inte diskuteras i någon större utsträckning menar Wall. I svensk kontext är det ändå värt att nämna folkskolereformen 1842 med tillhörande debatt eller Ellen Keys Barnens århundrade, som publicerades år 1900. Men de senaste årtiondena har debatt och forskning om barns rättigheter blivit viktig samtidigt som det finns mycket kvar att göra både på ett teoretiskt och ett praktiskt plan.

Det motsatta perspektivet, att barn är den oförstörda, naturliga människan som vill det goda, kallar Wall för "the bottom – up story".³² Under upplysningen leder dessa tankar, främst presenterade av Rousseaus till ett systemskifte, åtminstone på det teoretiska planet. Han menade att barnet är av naturen helt gott och oskyldigt och beskriver barndomen som en tid av oskuld och lycka. Det är ett idealtillstånd som den vuxna människan, medveten om livets realiteter och ansvar, kommer att idealisera och längta tillbaka till.³³ Men den tanken återfinns också i bibeln: t.ex. i tanken om att människan är skapad till Guds avbild,³⁴ eller då Jesus säger att vi ska ta emot Guds rike som ett barn.³⁵ Rousseau menar att det är samhället som gör oss cyniska och onda. Barnet behöver skyddas från samhället och från världens ondska. Rousseau och Schleiermacher är viktiga tänkare som representerar denna uppfattning men vi hittar den också hos tidiga kristna kyrkofäder.³⁶ Nina Burton problematiserar Rousseaus inflytande i *Den nya kvinnostaden*:

Franska revolutionens män har noga lyssnat till Rousseaus idé om att män föds för det offentliga livet och kvinnor för familjen. Enligt Rousseau är det medfödda anlag som bör understrykas i uppfostran. Det är en uppfattning som får stort inflytande, för Rousseau, som själv lämnat bort sina fem barn, har utnämnt sig till expert på barnuppfostran. Han vet bland annat att små flickor ogillar läsning, men med förtjusning lär sig handarbete.³⁷

Tanken om att varje barn har ett värde är relativt modern. Den kan i svensk kontext, spåras i Folkskolereformen från 1842, då även fattiga barn fick undervisning. Ellen Keys *Barnets*

³² Wall, (2010), s. 20

³³ Westerlund (2013), s 39.

³⁴ 1 Mos. 1:26.

³⁵ Mark. 4:15.

³⁶ Bakke, (2015), s. 256.

³⁷ Burton, (2005), s. 40.

århundrade som kommer år 1900, är banbrytande.³⁸ Den blir viktig för förståelsen för barns rätt att utvecklas till en egen person. Keys arbete inspirerade många, bl. a Maria Montessori och hennes pedagogiska tankar.

1959 antar FN en deklaration om barns rättigheter, där man vädjar till såväl nationella myndigheter som till enskilda föräldrar att respektera barns behov och rättigheter. Barnkonventionen, *FN:s konvention om barns rättigheter* antogs 1989 och innehåller 54 artiklar kring barns rättigheter.³⁹ Den har ratificerats av 194 länder i världen och i Sverige blev den lag år 2020.

2.3 Barnet i teologin – från arvsynd till meningen med livet

I boken *When Children Became People*,⁴⁰ gör O.M. Bakke en översikt över hur barn omnämns hos de tidiga kyrkofäderna och i den tidiga kristna kyrkans kontext. I hans sammanställning av texter från bland andra Augustinus, Johannes Krysostomos, Hieronymus och texten *Didascalia* hittar man framför allt passager som behandlar barnuppfostran. Bakke själv noterar att texterna han tittat på är preskriptiva. De uttrycker ett ideal hos en teologisk elit, snarare än att beskriva levnadsvillkoren för barn i kristna familjer i den första århundradena.⁴¹ Det förefaller som om barn nämns i en förhållandevis liten utsträckning i materialet. När så sker är det till största delen texter som riktar sig till föräldrar kring deras skyldigheter att uppfostra sina barn till goda kristna. Målet är människans frälsning och en god fostran är viktig för barnens möjligheter att nå denna frälsning. Föräldrarnas egen frälsning står också på spel. ”...whether again by your license they [the sons] are undisciplined and sin, you their parents will likewise be guilty on their account before God” som det uttrycks i *Didascalia*.⁴²

I texterna som Bakke lyfter fram är barnen objekt och föräldrarna handlande subjekt som fostrar. I *Epistel 107* beskriver Hieronymus livet för ett särskilt utvalt barn Paula, som ska fostras till ett liv i kyskhet och lydnad. Hon har ett särskilt uppdrag för Gud, ändå är råden

³⁸ Key, (1900).

³⁹ United Nations, UNCRC, (1989).

⁴⁰ Bakke, (2005).

⁴¹ Bakke, (2005), s. 280.

⁴² Bakke, (2005), s. 159.

helt riktade till föräldrarna. Vi kan ändå notera, att i själva utkorelsen ligger att Paula är ett subjekt som kan erfara och svara på, Guds kallelse.⁴³

Marcia Bunge har skrivit en översikt över hur teman som syn på barn, barndom och föräldraskap sett ut genom den teologiska historien. Hon visar att frågor relaterade till barn genomgående återfinns i marginalen genom den teologiska historien. Det gäller över alla dess fält.⁴⁴ Många teologer har i mindre eller större utsträckning berört frågor om barn, uppfostran och föräldraskap eller barnets förhållande till Gud. Trots det, saknas en sammanhållen teologisk tanke om detsamma. Bunge skriver: ”there is no well-developed social teaching on the nature of children and why we should care about and for them”.⁴⁵

Artiklarna i Bunges bok är en genomgång av namnkunniga teologer genom historien och hur de relaterat sina viktiga frågor till barn. Martha Stortz skriver tex om Augustinus,⁴⁶ vars syn på arvssynden kom att präglade barnsyn och doptradition ända fram till våra dagar. Han ansåg att även spädbarn kunde synda och att barndop skulle ske ”as early as possible”.⁴⁷ Bunges egen text handlar om den tyske pietisten August Hermann Franke.⁴⁸ Han var en pionjär inom skola för alla barn. Drivkraften låg i att lära dem om kristen tro och uppfostra dem till goda kristna. För att detta skulle vara möjligt behövde barnens egen vilja brytas ner, ofta med hårda fysiska straff.⁴⁹ Bunge vill ändå lyfta att han var före sin tid med att ge såväl flickor som fattiga barn samma möjlighet till utbildning och att vi därför skulle ha en del att lära av honom.⁵⁰ Hon säger själv att hon med sin bok lyfta ”the full humanity of children”.⁵¹ Genom att belysa de gåvor ett barn har, till det större och det mindre sammanhanget, kan vi formulera en mer nyanserad teologi omkring barn och barnets natur.⁵² Bokens sista avsnitt skrivs av Bonnie Millar McLemore. I artikeln ”Let the Children come”,⁵³ skriver hon framförallt om

⁴³ Bakke, (2005), s. 161.

⁴⁴ Bunge (2001), s 3.

⁴⁵ Bunge (2001), s 3f.

⁴⁶ Stortz, (2001).

⁴⁷ Stortz, (2001), s. 79.

⁴⁸ Bunge, (2001), s.247f.

⁴⁹ Bunge, (2001), s. 250.

⁵⁰ Bunge, (2001), s. 278.

⁵¹ Bunge, (2001), s. 28.

⁵² Bunge, (2001), s. 20.

⁵³ Millar McLemore (2001).

feminism och moderskap. Och hur mödrar trots allt har en särskild förståelse för barn som behöver beskrivas, utan rädsla för att forskaren eller ämnet därmed förminsкас.⁵⁴

Millar McLemore är feministteolog som skrivit om feminism, teologi och moderskap. Hon sammanfattar sin forskning utifrån tre centrala frågor: ” (1) erkännandet av barnet som subjekt, (2) mötet med den kulturella konstruktionen av barnet, och (3) insikten om hur påvra våra konventionella modeller för spiritualitet är”.⁵⁵ Hon lyfter hur banbrytande Bunges bok *Children in Christian Thought* varit, i att lyfta barnet som subjekt och pekar på hur detta perspektiv saknats i så gott som all annan forskning om kyrka och barn. Trots att barnet varit ämnet för forskningen på olika sätt så har barnet sällan getts en röst. Texterna handlar ändå om de vuxnas perspektiv på barn eller barnuppfostran.⁵⁶

Millar McLemore återfinns en tanke som hon hämtat från Anne Higonnet, ”det vetande barnet”.⁵⁷ Hon menar att det är ett paradigmskifte i paritet med 1700-talets växling till det oskyldiga barnet. Higonnet definierar det som att barnet tillskrivs ”medvetet aktiva intellekt och kroppar”.⁵⁸

Industrialismen förändrade familjen från bondesamhällets större ekonomisk enhet, där både äldre och barn hade sin plats i familjens ekonomiska system. Familjen blev mindre, när den enhet man utgår ifrån endast inkluderar barn och föräldrar. Samtidigt förändras barnens roll mot att allt mindre bidra till familjens försörjning. Med detta förändras barnets status. Den protestantiska teologen Horace Bushnell skriver på 1800-talet om hur ett hängivet föräldraskap som ett livsprojekt som i sig självt kan verka ”frälsande”. Här anar man ursprunget till det som Westerlund beskriver som det moderna projektet då föräldraskapet som sådant ska ge den moderna människan en mening med livet.⁵⁹

Millar McLemore pekar ut flera fält där hon menar att vi i den fortsatta forskningen om barn och teologi, måste vara särskilt uppmärksamma. Barn och kvinnor har det gemensamt att de

⁵⁴ Millar McLemore, (2001), s. 473.

⁵⁵ Millar McLemore (2011), s. 55.

⁵⁶ Millar McLemore (2011), s. 56-57.

⁵⁷ Millar McLemore (2011), s. 60.

⁵⁸ Millar McLemore (2011), s. 60.

⁵⁹ Westerlund, (2013).

tillskrivs lägre status än den normerande vuxne mannen. Feministteologer har i stor utsträckning undvikit att ta upp teman kring barn och barndom, kanske eftersom de redan har kämpat med att legitimera sin forskning. Det har funnits en rädsla för att underordning i med avseende på både ålder och genus, blir för svårt att ta hänsyn till. Samtidigt menar McLemore att trots att vi kan se moderskapet som en ojämförbar företeelse, innebär just bristen på jämförbarhet också en skillnad i förståelse och kompetens att beskriva dessa komplexa frågor. Det är därför angeläget att också feministteologer uppmärksammar frågor om barnet som subjekt. Men medan barn och barndom är något som alla människor delar, gäller inte detsamma för könet kvinna. Barndom växer man också ifrån, till skillnad från sitt kön. Hon menar att vi behöver uppmärksamma de extra omständigheter som kommer utifrån dubbla utanförskap då vi betraktar en rad olika grunder för diskriminering i vårt samhälle: kön, ålder, etnicitet och/eller klass. Att generalisera och använda begreppet *barn*, riskerar att förbise kulturella skillnader för pojkar respektive flickor. Begreppet *föräldrar* antyder en fullständig jämlikhet mellan kvinnor och mäns föräldraskap, vilket kan eftersträvas men inte förutsättas.⁶⁰ Det är centralt att inte ställa det ena utanförskapet i motsats till det andra för att skapa ett bättre och mer inkluderande samhälle, oavsett om det gäller kyrkan, teologin eller samhället i stort.

I boken *Livet enligt människan* skriver Katarina Westerlund om det moderna föräldraskapet. Hon gör ett angeläget arbete med att peka ut rådande omständigheter. Hennes slutsatser bygger på en intervjustudie med ett 20-tal föräldrar. Det kan tyckas lite för att generalisera över samhällsandan, men ger en bakgrund av exempel för att diskutera ett samhällsperspektiv. Westerlund skriver:

Behovet av självförverkligande genom barnen eller tanken på att barnen skall skänka föräldrarnas liv mening, utgör själva grundbulten i det individualiserade föräldraskapet. Med det följer inte sällan såväl ambivalens som (oförlöst) skuld.⁶¹

Under andra hälften av 1900-talet skapas i vårt sekulära samhälle en ny idé om barnet som sätts i centrum, enligt Westerlund. Föräldraskapet blir en del av vårt självförverkligade och

⁶⁰ Millar McLemore (2011), s. 67.

⁶¹ Westerlund (2013), s 53.

identitetsskapande. Westerlund visar hur det tillmäts en närmast ”existentiell betydelse”. I genomgången av barndomsperspektiv under moderniteten beskrivs skiftet såhär i artikeln *Transition to Modernity*: ”Children may no longer serve the immediate material needs of adults, but never before have they been so necessary to their existential well-being”.⁶² Att som förälder ordna ett bra liv, en trygg och lycklig barndom åt sina barn blir för den moderna människan, meningen med livet. Här finns en skevhet mellan könen. Trots ett på många sätt jämlikt samhälle, definieras kvinnans livsprojekt och identitet i högre grad av att vara mor. Mannens identitet är starkare kopplad till yrkesframgång.⁶³ I tanken om *det goda föräldrskapet*, ligger att ha tid för sina barn. Det ska finnas tid för lek, för läxor och fritidsaktiviteter. Även här finns en skillnad mellan könen. Om tiden inte räcker till och det uppstår en konflikt mellan barnens behov och de egna behoven, förväntas modern i högre utsträckning prioritera barnens behov framför sina egna. Medan det är mer accepterat att fadern prioriterar sina egna behov, före barnens.⁶⁴

Om man tidigare talade om att uppfostra barn talar man nu istället om att på ett pedagogiskt och tålmodigt sätt, möta barnets alla känslor och utvecklingssteg för att hjälpa det till en social kompetens och ett gott vuxenliv. Dessutom hör det till det goda föräldrskapet att skydda barnet mot faror, fysiska eller sociala, och att skapa trygga ekonomiska förutsättningar för deras liv. Semesterresor, fritidsaktiviteter, kläder och mobiltelefoner ses i många sammanhang i Sverige som ett minimum för en bra barndom. Samtidigt har långt ifrån alla har möjlighet att ge sina barn det.

Westerlund menar att den upplevda skulden kan fördelas på två områden. Dels oförmågan att räkna till i resurser t ex vad gäller tid. Saknas resurser som tid, ekonomi eller tålmod, kan det skapa en känsla av skuld hos föräldern. Skuld skapas också av felaktiga handlingar, där man inte agerat enligt sina egna högt ställda ideal. För Westerlund blir lösningen att koppla känslan av skuld hos föräldrar till den kristna tanken om människans brustenhet. Den systematiskt teologiska lösningen, blir då tanken om *förlåtelse*. Både förlåtelse från barn till förälder, men också den (kristna) tanken om förlåtelse från Gud till människa. Westerlund

⁶² Gillis, (2009), s. 123.

⁶³ Westerlund (2013), s. 42.

⁶⁴ Westerlund (2013), s. 49.

menar att förlåtelse är svår i en asymmetrisk relation som den mellan barn och förälder.⁶⁵ Det skulle kunna vara en lösning på skulden som initieras i individualitetens föräldraskap som meningsskapande i livet. Problemet är att de personer som intervjuats inte räknar med förlåtelsen som en kraft. Det gäller såväl dem som definierar sig som kristna som de som inte gör det.⁶⁶

2.4 Barnet i kyrkan – från biskopsmöte till karneval

I både Gamla och Nya testamentet, hittar vi motsägelsefulla bilder av vad barn är och kan vara. Westerlund visar hur synen på barn och barndom förändrats genom historien. Från antikens låga status där barnen ”definierades framförallt utifrån vad de saknade”.⁶⁷ Men i judisk kontext ser det lite annorlunda ut. Barnet är ett tecken på människans uppdrag från Gud, ”var fruktsamma och föröka er”.⁶⁸ Det ses som en välsignelse från Gud. Samhörigheten med folket och familjen, bekräftas för pojkar genom omskärelse. Vi ser exempel i gamla testamentet på hur barn är efterlängtrade i tex berättelsen om Isak eller Samuel.⁶⁹ Med kristendomen introduceras två spår. Dels behäftas barnet med arvsynd samtidigt som utvecklingen till en god, kristen vuxen blir målet med barndomen. Synen på barnet som en ofullständig vuxen leder till tankar om uppfostran, om korrektion och om utveckling. Barnet beskrivs som kapabel till det onda.

Mot båda dessa synsätt, är evangeliernas berättelser om Jesus radikala. Både hur han talar om barn och hans möte med barn. Judith Gunry-Volf pekar på olika teman som är typiska i Jesu förhållningssätt men som skiljer sig från hur barn uppfattades i den kontext i vilken evangelierna skrevs. Barn beskrivs som mottagare av gudsriket men också som förebilder för hur den vuxne kan mottaga gudsriket. Vi behöver ”bli som barn” eller som ”den minste” för att nå gudsriket. Det är viktigt att ta hand om barnen för att räknas som stor i Guds ögon. Genom att välkomna barnen, välkomnar man också Jesus.⁷⁰

In light of the traditional reception of the New Testament teaching, the most significant challenge before us is to recapture in our own particular contexts the radicalness of Jesus' teaching on children. Children

⁶⁵ Westerlund (2013), s. 55.

⁶⁶ Westerlund (2013), s. 57.

⁶⁷ Westerlund (2013), s 38.

⁶⁸ 1 Mos. 1:28.

⁶⁹ 1 Mos. 17 och 1 Sam. 1:20.

⁷⁰ Gundry-Volf (2001), s. 36 ff.

be imitated; they are not only ignorant but capable of receiving spiritual insight; they are not “just” children but representatives of Christ. What makes that challenge so difficult is that it would entail changing not only how adults relate to children but how we conceive of our social world. Jesus did not just teach how you make an adult world kinder and more just for children; he taught the arrival of a social world in part defined by and organized around children. He cast judgement on the adult world because it is not the child’s world.⁷¹

Bakke skriver om barnens plats i församlingslivet i den tidiga kristna kyrkan. Det visar sig att barn finns med i mycket större utsträckning än vad den historiska synen på barn i både samhället och inom teologin, låter ana. Barn deltar i nattvard (Cyprus Nordafrika 300-tal),⁷² som textläsare (Victor av Vita, Nordafrika 400-tal),⁷³ i den liturgiska sången (Syrien, 400-tal),⁷⁴ och i bönen (Krysostomos, sent 300-tal).⁷⁵ Ändå är det svårt att dra några slutsatser om hur man såg på barnet ur aspekten objekt/subjekt, från dessa exempel. Texten om nattvard handlar om en treårig flicka som av en tjänsteflicka lurats att äta mat som offrats vid hedniska ritualer och som en konsekvens härav (!) spyr upp oblaten då den läggs i hennes mun. Det är ju en ganska mystisk syn på skeendena som återberättas och kan inte sägas vara kopplat till något agerande hos flickan.

Hos Bakke beskrivs barn som liturgiska ledare som *lectores*, unga pojkar som läser eller reciterar texter. Han hittar exempel då de omnämns som 5 år gamla. Det finns också exempel på *lectores* som fungerade i rollen men som inte kunde läsa bokstäver. Man kan fråga sig om det betydde att man reciterade, som i någon form av utantilläsning, eller om det handlade om sjungen text och recitation.⁷⁶ Det finns berättelser om hur föräldrar ’ger’ sina barn till kyrkan för att de skall gå in i dessa roller och sedan kunna gå vidare i kyrkans lära och hierarki. Så rollen som läsare verkar inte nödvändigtvis vara förknippat med varken vilja eller aktion från barnets sida. Då är det delvis annorlunda med barnets böner. Eftersom barnet betraktades som mindre belastat av synd hade deras böner en ’större verkan’. Bakke menar att vi kan anta att barn deltog aktivt i gudstjänstlivet av fem mycket rimliga skäl: idén om att de var mindre syndiga, av estetiska skäl (med ljusa, vackra barnröster), i enlighet med omgivande kultur,

⁷¹ Gundry-Volf (2001), s. 60.

⁷² Bakke (2005), s. 246.

⁷³ Bakke (2005), s. 252.

⁷⁴ Bakke (2005), s. 254.

⁷⁵ Bakke (2005), s. 255.

⁷⁶ Bakke (2005), s. 252.

som ett led i den kristna uppfostran och genom att omfattas av dopets och nattvardens sakrament.⁷⁷

Martin Luther var väldigt angelägen om att varje människa skulle ta del av det kristna budskapet. Översättning till folkspråk av bibeln, stora katekesen med sina förklaringar och lilla katekesen för barn. Den fick en enorm genomslagskraft i de protestantiska länderna. I företalet skriver han själv om sin vision:

Denna predikan har till uppgift och mål att vara en undervisning för barn och enfaldiga: varför den ock på grekiska kallas katekes, d. v. s. barnalära, som innehåller det som varje kristen så nödvändigt måste veta, att den som inte vet det, icke kan räknas som kristen ock icke kan få tillträde till något sakrament...⁷⁸

Hans vilja att ge barnen en särskild möjlighet att lära sig det absolut mest nödvändiga för en kristen hängde alltså ihop med dels deras möjlighet att kunna räknas som kristna och dels få ta del av sakramenten.

I sin avhandling *Gud som haver barnen kär* undersöker Sören Dalevi ett par av de mest populära barnbiblarna i Sverige. Han visar på likheter i urval av texter men också på skillnad i syn på barnet som mottagare. Därigenom skrivs en skillnad i Gudsbild fram.⁷⁹ Han jämför två verk, skrivna med 50 års mellanrum. I Anne de Vries *Barnens bibel*,⁸⁰ hittar Dalevi en bild av Gud som ”en sträng patriarkal far”.⁸¹ Barnet uppmanas att lyda den gode guden och om det ändå begår fel kan Guds kärlek återfås genom ånger och förlåtelse. I *Bibeln i berättelser och bilder* av Jens Möllehave beskrivs Gud nu som en förälder.⁸³ Både ”Mamma och pappa” används som epitet om Gud. Skillnaden i syn på barnets roll och i Gudsbild blir tydlig i citatet: ”Gud är en mild mamma och pappa, som älskar barnen han har och därför glömmer han dem inte, utan tar hand om dem med kärlek”.⁸⁴ Här blir skillnaden mot *Barnens bibel* påtaglig. Där *Barnens bibel* betonar barnens lydnad och att de ska vara snälla - vänder *Bibeln*

⁷⁷ Bakke (2005), s. 256.

⁷⁸ Luther, (1931), s. 34.

⁷⁹ Dalevi, (2007).

⁸⁰ Tryckt första gången 1948.

⁸¹ Dalevi, (2007) s. 229.

⁸³ Tryckt första gången 1996.

⁸⁴ Dalevi, (2007), s. 229.

i berättelser och bilder istället på resonemanget och gör barnen till ideal för de vuxna att ta efter.⁸⁵ Det Wall skulle kalla en *top-bottom* respektive *bottom-up story*.⁸⁶

Dalevi gör något viktigt med att lyfta temat barn och bibel och genom att belysa skillnaderna i syn på barn och Gudsbild som här finns. Han visar hur vuxenvärlden ser på barn, på barns uppgift och hur man menar att Gud ser på barnet. Synen på Gud är i båda fallen som en förälder, som går från att vara sträng men förlåtande till att beskrivas som snäll och omtänksam. Guds bilden förändras från att vara patriarkal till att vara mer inkluderande men observera att pronomenet fortsätter att vara *han*. Även om ämnet för Dalevis avhandling är barn och barnbiblar, är det genomgående är en text skriven om barnet för vuxna. Den beskriver och analyserar den teologi och guds bild som barnbiblarnas författar skriver fram. Den visar också hur föräldrar kan välja barnbibel, för att göra ett gott val åt barnen.

Kyrkomötet för Svenska kyrkan bestämde 2009, att alla stora beslut i kyrkan ska föregås av en Barnkonsekvensanalys. I Kyrkoordningens inledning står det, ”I kristen tro intar barnen en särställning och de behöver därför särskilt uppmärksammas i Svenska kyrkans verksamhet”.⁸⁷ Ambitionen från biskopsmötet är tydlig: man vill sätta fokus på barnen nu. Texten från Kyrkoordningen kan ses som en målbild. Men varken historien eller tidigare forskning, visar på att det varit den rådande uppfattningen genom den kristna traditionen.

Ärkebiskopsmötet 2012 initierade en särskild satsning på barn och unga i Svenska kyrkan. Som en del av förberedande arbete inför Ärkebiskopsmötet, tas skriften *Ett myller av liv*, fram. Avsikten är att presentera en översikt över bibeltexter där barn har en väsentlig roll. Man fokuserar på berättande texter där barnet är en person i handlingen, snarare än texter där barnet används som metafor.⁸⁸ Syftet sägs inte vara att dra några teologiska slutsatser inom fältet barn, bibel och teologi. Boken får närmast ses som en antologi, ett uppslagsverk över karaktärer som är barn, i bibeln.

Vid samma tid kommer boken ”...och han tog dem i famnen”, med Niclas Blåder som redaktör. Den skrivs också på initiativ av Svenska kyrkan. Ur den, vill jag särskilt lyfta två

⁸⁵ Dalevi, (2007), s. 217.

⁸⁶ Wall (2010), s. 20.

⁸⁷ Larsson & Stenström (2011), s. 2. /KO s. 6.

⁸⁸ Larsson & Stenström (2011), s. 2.

artiklar: Ingegerd Sjölin's artikel *Barnet – från objekt till subjekt* som är en text om barn och nattvard och Bonnie Millar McLemores text *Feminism, barn och moderskap*, som diskuterats ovan.

Sjölin's diskuterar synen på barn och nattvard inom Svenska kyrkan. Det kan tyckas som ett smalt spår men visar sig vara ett viktigt exempel på *varför* diskussion och forskning om barnet som subjekt, är viktig. Hon beskriver hur barnets medverkan i gudstjänsten gått från att ske helt på de vuxnas villkor till att ge barn eget utrymme och valmöjligheter.

I samband med det ekumeniska mötet i Uppsala 1925 på initiativ av Nathan Söderblom, och konferensen *Faith and Order* ett par år senare, blir tanken om kyrkan som ett "gudsfolk på vandring" central. Här ingår både barn och vuxna.⁸⁹ Nu startar det arbete som under 1960-talet leder till den så kallade nattvardsväckelsen i Svenska kyrkan. Under 1950-talet blir söndagsskolan en storhet i Sverige. Nästan hälften av alla barn i Sverige går i söndagsskola. Undervisningen om den kristna tron och bibelns berättelser är här viktig för barnen. Den anpassas till barnens nivå, men blir samtidigt något som skiljs från de vuxnas gudstjänst. Värt att notera är också hur många kvinnor som i samma process, anses bäst lämpade att sköta denna undervisning.

Frågan om familjekommunion blir angelägen eftersom barnen redan är med i kyrkan. 1975 blir barnkommunion tillåten efter ett beslut i kyrkomötet. Sjölin menar att man med det avsåg att barn bereddes tillträde till nattvardsbordet i föräldrars sällskap. Men verkligheten blir en annan. Barn kom själva till nattvarden, tex med söndagsskolan eller tillsammans i konfirmandgruppen.

Teologiskt är det dopet som ger tillträde till nattvarden, i Svenska kyrkan. Samtidigt som ordningen är tydlig, är praxis en annan. Många präster vill inte villkora nattvarden med att fråga om dopet. Det ger en teologisk otydlighet, påpekar Sjölin. Barnet är numera delaktigt i de båda sakramenten.⁹⁰ Man har alltså, utan närmare teologisk reflektion, gjort barnet till "teologiskt subjekt" i kyrkans mening.

⁸⁹ Sjölin, (2011), s. 75.

⁹⁰ Sjölin, (2011), s. 85.

På en kristen konferens i Malaysia 2002, bildas ett nätverk för barn och teologi: *Child Theology Movement, CTM*. Avsikten är att tvådelad: att låta barnen ta mer plats i kyrkan och att det arbete som görs med och för barn ska vara teologiskt förankrat. Liknelsen i Matteusevangeliet 18: 1–10 om att vi ska bli som barn för att nå himmelriket, utgör hela reflektionsgrunden. Man myntar begreppet ”child in the midst”. Programförklaringen för rörelsen lyder: ”No child related activity without theological reflection; No theology without the child in the midst”.⁹¹ Jag läser *Entry Point*,⁹² skriven av rörelsens grundare Haddon Willmer och Keith J White. Den har ett ambitiöst anslag men tyvärr inte användbar i en vetenskaplig kontext. Trots slagordet ”child in the midst” är det en bok som riktar sig till vuxna och handlar om hur vuxna bör förhålla sig. Arbetet för barns beskrivs framförallt som ett sätt för den troende att komma närmare Jesus. ”Jesus takes his place now with child-friendly people”.⁹³ En stor del av bokens första kapitel ägnas åt frågan om hur troende kristna kan arbeta tillsammans med icke troende personer, i projekt kring barn och barns rättigheter. Rekommendationen blir att den kristne behöver ett speciellt förhållningssätt för att klara av en sådan situation. ” [It] requires Christians to think as wisely as serpents, even while, trusting in God, they are as simple, as peaceful and friendly, as doves”.⁹⁴ Så trots att det verkar finnas ett stort nätverk för barn och teologi, så gör bristen på vetenskaplighet och bristen på barnperspektiv att i den här texten får vi nöja oss med att notera dess existens som en inomkyrklig, karismatisk rörelse.

När den här uppsatsen är närmast färdigskriven kommer Marcia Bunge ut med en ny bok, *Child Theology*.⁹⁵ Här paras entusiasmen från CTM med vetenskapligheten hos forskare från hela världen och från olika kristna sammanhang. Här skriver både företrädare för ortodoxa och katolska kyrkan. Det finns forskare representerade som är verksamma i Sydafrika, USA, Brasilien och Malaysia. En del artiklar känns daterade. Craig Nessian skriver t.ex. om vikten av att präster och pastorer i sin predikan förklarar att bibeln inte påbjuder fysisk bestraffning av barn. Han pekar också på vetenskapliga studier för att fysisk bestraffning inte ger en

⁹¹ Willmer & White (2013), s. 13.

⁹² Willmer & White (2013).

⁹³ Willmer & White (2013), s. 35.

⁹⁴ Willmer & White (2013), s. 41.

⁹⁵ Bunge, (2021).

positiv effekt på uppfostran.⁹⁶ Samtidigt som man naturligtvis måste hålla med honom i sak, är det bekymmersamt att den artikeln fortfarande måste skrivas år 2021.

Agbonkhianmeghe Orobator skriver med en viss självkritik, att han i sin egen forskning fram tills nu, har utelämnat teologisk reflektion kring barn.⁹⁷ De kristna kyrkorna söder om Sahara växer enormt, och här utgör barn under 15 år upp till 41% av befolkningen enligt World Population Review.⁹⁸ Han menar att barn inte påverkat då kyrkans teologi skrivits fram, att barns röster lämnas ohörda i såväl samhälle som kyrka.⁹⁹ Dessutom brottas hans eget sammanhang, katolska kyrkan, med efterverkningarna av pedofilskandaler inom kyrkan, som dessutom blivit nedtystade av kyrkan själv. Han menar att barn ofta lyfts för de värden de ger till ett sammanhang snarare än för sitt eget värde.¹⁰⁰ Det kan man känna igen i barnsynen hos församlingar som Rubensson beskriver. Men Orobators eget exempel handlar om hur barnlösa kvinnor i Afrika fortfarande ses som mindre värda. Det är viktigt för en gift kvinna att föda barn, men inte för att barnen själva har ett stort värde, utan för att de genom att finnas ger sin mamma, värde som kvinna.¹⁰¹ Han menar att vi måste läsa om bibeltexter om Hanna och Sara och deras barnlängtan, så att vi kan se bortom bibelns lyckliga slut där en son ändå föds i slutet. Därigenom kan vi upprätta värdet hos kvinnor, gifta eller ogifta, oavhängigt om de blir mödrar (till söner) eller inte.¹⁰²

Genom att lyssna till barnen och förstå den som fullvärdiga delar av Kristi kropp, kan vi inte bara inkludera barn utan också lära oss av dem.

Acknowledging that children are full members of the body of Christ with stories and voices of their own encourages the church to listen to their ideas and concerns. The church will not simply "pass on" knowledge to children and youth but rather engage and learn from them.¹⁰³

Orobator menar att det är så vi placerar barnen i hjärtat av kyrkan.¹⁰⁴

⁹⁶ Nesson, (2021), s. 16.

⁹⁷ Orobator, (2021), s. 130.

⁹⁸ Orobator, (2021), s. 129.

⁹⁹ Orobator, (2021), s. 131.

¹⁰⁰ Orobator, (2021), s. 136.

¹⁰¹ Orobator, (2021), s. 137.

¹⁰² Orobator, (2021), s. 136f.

¹⁰³ Orobator, (2021), s. 146.

¹⁰⁴ Orobator, (2021), s. 149.

I boken *Children in the Bible*,¹⁰⁵ ställer Anne Richards frågan om vad som är Guds vilja för barns liv. Hon är nationell rådgivare inom Church of England och vill genom att studera barn i bibelns texter dra upp riktlinjer för hur vi bör behandla barn i vår tid. Richards använder fem av teologins ”storord” och visar på texter där dessa viktiga teman också gäller barnen. Även barn omfattas av *kallelse, frälsning, uppdrag, helande och välsignelse*.¹⁰⁶

Boken är en konfessionell text med tydlig teologisk förankring. Richards uppmanar oss att ta barn och deras spiritualitet på allvar – eftersom Gud gör det. Guds engagemang i barnen är också anledningen till att vuxensamhället behöver skydda barn från att bli utnyttjade och andra faror.¹⁰⁷

Richards använder berättelsen om Samuel (1 Sam. 3) för att visa på vikten av ett eget mentalt rum för barnen, för att kunna hitta en kallelse.¹⁰⁸ Berättelse om Samuel, liksom bilden från Hosea 13:8, om hur Gud vakar över sina barn som en björnhona, kopplas också till tanken om att om vuxenvärlden brister i omsorg eller lyhördhet för barnen kommer barnen med Guds hjälp ändå få den röst de är värda.¹⁰⁹ När Lukasevangeliet skildrar mötet mellan Maria och Elisabeth, (Luk. 1:39) är det ett ofött barn, Johannes, som blir den första människa att notera inkarnationen, Guds närvaro i världen.¹¹⁰ Richards menar att det är signifikant, och jag tror hon har rätt. Detta är något som samtidigt har stått mitt i en välkänd text och ändå har förbisetts. Det är ett exempel på att det finns mer att upptäcka i bibeltexten om barn. När vi upptäcker berättelserna och läser dem med nya perspektiv, kan vi sedan göra teologi av dem.

I april i år, 2021, disputerade Karin Rubensson med avhandlingen *Karnevalsk gudstjänst – barns plats i kyrkans liturgi*.¹¹¹ Hon har gjort djupintervjuer med barn som är vana gudstjänstbesökare och låtit dem berätta om sin upplevelse av gudstjänst. De får berätta om vad som är roligt och om vad de brukar göra i gudstjänsten. Hon ställer också fördjupande frågor som t.ex. hur det känns att ta emot nattvard?¹¹² Avsikten är att skapa ett teoretiskt och

¹⁰⁵ Richards, (2013).

¹⁰⁶ Richards, (2013), s. v-vi.

¹⁰⁷ Richards, (2013), s. 136.

¹⁰⁸ Richards, (2013), s. 27.

¹⁰⁹ Richards, (2013), s. 65, 33.

¹¹⁰ Richards, (2013), s. 15.

¹¹¹ Rubensson, (2021b).

¹¹² Rubensson, (2021b), s. 261, 134.

teologiskt sammanhang kring diskussionen om barns plats och roll i kyrkan.¹¹³ Rubensson menar att den första generationens barndomsstudier har varit ensidigt skrivna för att lyfta barn som ”kompetenta och aktiva subjekt” och för att ”lyfta fram ’barns röster’”.¹¹⁴ Avhandlingen kretsar kring frågan ”Hur kan barns erfarenheter av gudstjänstfirande bidra till en praktisk-teologisk teoriutveckling?”.¹¹⁵ Materialet är fältstudier och intervjuer av både barn och vuxna, teoribildningen hämtas från etnografisk teologisk teori som t.ex. Mary McClintock och litteraturanalysens begrepp ”*karneval*, *kronotop* och *grotesk*” ur Michael Bachtins teoribildning.¹¹⁶

Man kan sammanfatta barnens upplevelser som övervägande positiva. Det är roligt att sjunga, att gå till söndagsskolan och att få uppgifter, t.ex. att dela ut nattvarden.¹¹⁷ Men det blir också tydligt att om barnen tycker det är roligt är det inget mot vad de vuxna tycker. Barns deltagande i gudstjänsten ses som en symbol för inkludering och mångfald. Det får ett signalvärde för andra (vuxna) deltagare. Barns deltagande och medverkan uppfattas som så viktig, att man kan gå mycket långt för att göra den möjlig. Det verkar också viktigt att göra medverkan så lustfylld att den upprepas. Predikan kan anpassas och blir kortare eller antalet processionsljus förändras efter hur många barn som ”vill bära”. Någon församling har en tavla, där uppgifter finns uppsatta så att man lätt ska kunna välja något. Anpassningar av gudstjänsten och erbjudanden om uppgifter, kommer såvitt jag förstår av texten, helt och hållet från vuxna, anställda i församlingen. Barnens analys av de uppgifter de gör handlar om att ”lära sig” och att ”göra rätt”.¹¹⁸ Rubenssons avhandling är ett lovvärt projekt, då det faktiskt lyfter barnens röster om sina egna upplevelser. Något som tyvärr blir tydligt – inte har skett i de undersökta församlingarna. Trots den goda viljan att inkludera barnen. Diskrepansen mellan barns upplevelse och den vuxnas upplevelse av barnets medverkan, är påtaglig. Det är den vuxnes initiativ, analys och drivkraft som ligger bakom. Barnets drivkraft verkar istället vara att göra de vuxna till lags. Rubensson gör tolkningen att barnen är viktiga symboler pga. sin ”naturlighet”. Synen på barnet kan beskrivas som ”barn som närmare

¹¹³ Rubensson, (2021b), s. 32.

¹¹⁴ Rubensson, (2021b), s. 32.

¹¹⁵ Rubensson, (2021b), s. 14.

¹¹⁶ Rubensson, (2021b), s. 72.

¹¹⁷ Rubensson, (2021b), s. 99,119.

¹¹⁸ Rubensson, (2021b), s. 114,144.

Gud”.¹¹⁹ Barns medverkan i kyrkans liturgi kan då beskrivas med hjälp av Bachtins begrepp *karneval*. Det festliga, det normbrytande, det roliga. Det är eftersträvansvärt och viktigt i stunden. Men har inte förmåga, kanske inte heller för avsikt, att växa till det nya vardagliga.

I en artikel i SKT kommenterar Rubensson själv sin avhandling.¹²⁰ Hon skriver att ”praktisk teologi...är utformad av vuxna saknar aspekter som vi kan bli påmind om genom att ta in barns perspektiv”.¹²¹ För det arbetet behöver vi verktyg som kan utveckla teologin och vi behöver ”ta barn på allvar”,¹²² genom att lyssna på deras tankar om teologi och om kyrkan de lever i.

3. Teoribildning om erkännande och subjekt

3.1 Axel Honneth och erkännandets teori

Axel Honneth har, som Habermas efterträdare, utvecklat en ”kritisk samhällsteori” kring erkännande. Erkännande är drivande i människans sociala liv och som ”moraliskt motiverad konflikt”.¹²³ Hans teorier kretsar kring erkännande av individer eller grupper och används flitigt i diskussioner som rör fält som demokratiseringsprocesser, frågor om multikultur och global rättvisa.¹²⁴

Honneth har kritiserat tidigare teorier för att inte ta hänsyn till asymmetriska relationer mellan människor som olikheter i social status eller makt. Det gäller t.ex. Kant och Habermas rättviseteori som utgår från kravet på likabehandling. Honneth menar att det är en brist i deras teorier, att man inte kan diskutera rättvisa utan att ha en ”normativ måttstock för vad som utgör ett gott liv”.¹²⁵

¹¹⁹ Rubensson, (2021b), s. 85.

¹²⁰ Rubensson (2021a).

¹²¹ Rubensson (2021a), s. 338.

¹²² Rubensson (2021a), s. 338.

¹²³ Heidegren, (2003). s. 7.

¹²⁴ Farr, (2011), s. 486.

¹²⁵ Heidegren, (2003), s. 9.

Honneths teori om erkännande bygger på att varje människa, eller grupp av människor, behöver tre typer av erkännande. Dessa tre svarar mot tre nivåer av *självrelation* för människan, ”den känsla som en person har av sig själv med avseende på vilka förmågor och rättigheter som tillkommer denne”.¹²⁶ Den första nivån, *love*, handlar om de närmaste relationerna och om fysisk trygghet.¹²⁷ Inom moralfilosofin kallas ett erkännande här för *kärlek* eller omsorg och syftar på ett erkännande av den andres behov för dennes egen skull.¹²⁸ Nästa nivå av erkännande, *right*, handlar om *moralisk respekt*. Det rör det offentliga livet och vikten av att betraktas som en likvärdig medlem i samhället.¹²⁹ En motsats till att ge det erkännandet på denna nivå, handlar om strukturellt utanförskap. Carl-Göran Heidegren kallar detta ”rätt” i sin inledning till Honneth.¹³⁰ Men trygghet (kärlek) och rättigheter (rätt) är inte tillräckligt, enligt Honneth. Den tredje nivån av erkännande, *solidarity*, handlar om att uppmärksamma att en individ eller grupps särskilda förmågor, kan tillföra den större gruppen viktiga värden. Särskilt den här nivån saknar begrepp inom den traditionella moralfilosofin, men Honneth menar att den är viktig. Honneth kallar erkännande i denna form för *solidaritet*. Utan erkännande av den här typen skulle vi kunna hävda att vi behandlar alla lika – men ändå välja att negligera en grupp med dess specifika erfarenheter. Alla har samma rättigheter, men alla har inte samma inflytande. Bristen på solidaritet,¹³¹ kan resultera i såväl objektifiering av barn, som i rasism. Mellan dessa tre former av erkännande finns varken en progression eller någon harmoni – snarare står de i spänningsförhållande till varandra.¹³²

Honneth menar att frihet inte är given och att det finns tre typer av normativa relationer som främjar mänsklig autonomi och därmed frihet. De tre nivåerna av erkännande kan då kopplas till normativa relationer utifrån vårt *själv*. Det första är självbestämmande och självutveckling – möjligheten att själv beskriva sina behov och få dem tagna på allvar. Den andra är självrespekt – vilket möjliggör ett deltagande i det offentliga rummet. Det kan handla både om ett lagstadgat erkännande eller ett socialt, mellanmänskligt erkännande. Men trots att det lagliga utrymmet kanske finns kan det utmanas eller ifrågasättas av personer eller grupper.

¹²⁶ Honneth, (2003), s. 101.

¹²⁷ Honneth, (2003), s. 102.

¹²⁸ Honneth, (2003), s. 106.

¹²⁹ Honneth, (2003), s. 106.

¹³⁰ Honneth, (2003), s. 11.

¹³¹ Heidegren, (2003), s. 11.

¹³² Honneth, (2003), s. 109.

Den tredje aspekten handlar om själv-värde. Var och en måste också själv vara medveten om och övertygad om sitt eget värde.¹³³ Här kan individer kämpa för erkännande inom samma minoritet och tillsammans med andra minoriteter, i en utanförskapets gemenskap.

Dessa tre former av erkännande och respekt kopplas hos Honneth också till sina motsatser, och kanske blir det ännu tydligare vad han menar när man ser exemplen på vad avsaknaden av respekt och erkännande leder till. Erkännande eller avsaknad av respekt för den andres självbestämmande, självrespekt eller självvärde kan utövas av individer, grupper eller på ett strukturellt plan av samhällen. Det första är att inte respektera den andres fysiska självbestämmande över sin egen kropp. Arnold Farr förklarar Honneths erkännandeteori i *Encyclopedia of Global Justice*, och tar som exempel på brist på erkännande av självbestämmande över den egna kroppen: våldtäkt i det enskilda fallet och slaveri som exempel på ett strukturellt plan.¹³⁴

Den andra formen gäller avsaknad av erkännande kring en människas självrespekt och självförståelse – alltså hennes rätt till och förmåga att fatta beslut kring sitt eget liv. Här kan exempel som att kvinnor eller svarta inte fått rösta, lyftas. Eller att samkönade äktenskap inte räknas på samma sätt som äktenskap mellan man och kvinna i många länder. Ur ett barnperspektiv tänker jag att Honneths teorier skulle kunna utmana hela tanken om myndig respektive omyndig och vid vilken ålder den skillnaden ska kunna gälla.

Som tredje aspekt lyfter Farr bristande erkännande av självvärdet. Ofta på ett strukturellt plan där ett samhälle har en tydlig (eller underliggande, outtalad) hierarki mellan olika sociala värden. På det enskilda planet skulle exemplet kunna vara mobbing. Ett exempel i samhällsformatet skulle kunna vara hur svarta bemöts av polis och rättsväsende i USA. Här kan man trots sin egen självrespekt, se sig leva i ett samhälle där självvärdet utmanas eller nedvärderas.¹³⁵

¹³³ Farr, (2011), s. 487.

¹³⁴ Farr, (2011), s. 488.

¹³⁵ Farr, (2011), s. 488.

Figur 1. Erkännandets tre nivåer enligt Axel Honneth.¹³⁶

Nivå	Begrepp hos Honneth	Sfär där detta gestaltas	Gestaltas som	Exempel på bristande erkännande	Erkännande leder till	Brist på erkännande leder till
1	Love	Privat, familj, närmsta vänner, partner.	Erkännande av fysisk och psykisk trygghet.	Fysiskt eller psykiskt våld, övergrepp, våldtäkt.	Självvärde	Otrygghet, nedvärdering av jaget
2	Right	Offentliga rummet, rättsväsende, politiska beslut	Erkännande av rättigheter, lagstiftade möjligheter, likabehandling	Avsaknad av rösträtt, mobbing, ojämlikhet inför lagen, myndig/omyndig.	Självrespekt	Maktlöshet, utanförskap
3	Solidarity	Av individer eller grupper, både i det offentliga och privata	Erkännande av att mina åsikter, erfarenheter eller kunskaper är viktiga för den andre, för den stora massan, för samhället.	Diskriminering tex utifrån ålder, kön, sexuell läggning eller etnicitet. Du får vara med lagligt sett, men den etablerade majoriteten bryr sig inte.	Självförtroende	Osynliggörande, diskriminering

Honneth utgår från att det finns ett samband mellan moraliska kränkningar och ett uteblivet erkännande men vill också undersöka om det motsatta gäller: kan erkännande leda till en moraliskt (högre) inställning?¹³⁷ I artikeln *Morality and Recognition*, menar han att så är fallet, med stöd av bland andra John Rawls.¹³⁸ Kärlek är ett ”empiriskt villkor” för utvecklandet av moral. Föräldrarnas kärlek och välvilja samverkar med barnets vilja att möta gott med gott. Det är grundvillkoret för att utvecklas som moralisk varelse och bör betraktas som ett grundläggande behov för varje barn.¹³⁹ Det är genom att bli erkänd, som människan både kan utveckla en moral och utveckla ett själv. ”[O]ne can develop a practical relation-to-self only when one has learned to view oneself, from the normative perspective of one’s partners in interaction”.¹⁴⁰

Honneth skriver en del om barn och erkännande av barn i diskussionen om den moderna familjen. Han menar att familjen som begrepp genomgått ett paradigmskifte under de senaste 200 åren. Familjen har varit en social konstruktion som har en viktig koppling till, eller rent

¹³⁶ Honneth, (2003) samt Pedersen, (2020-10-02); <https://m.youtube.com/watch?v=yJD0cYyzi8c>

¹³⁷ Honneth, (2003), s. 103.

¹³⁸ Honneth, (2007), s. 97f.

¹³⁹ Honneth, (2007), s. 172.

¹⁴⁰ Honneth, (1995), s. 92.

av är en viktig del i, samhällsbygget. Därefter utvecklats till att bli en privat sfär där kärlek istället för samhällsekonomi är den sammanhållande länken. I nutid blir familjen återigen föremål för samhällets intresse, då det visat sig att såväl kvinnor som barn kan fara illa inom den egna familjen.

The deconventionalization of family life has been accompanied by an enormous increase in the 'vulnerability' of children, because they can become helpless victims of actions or decisions that adults make on the basis of their changing feelings.¹⁴¹

Honneth menar att lösningen inte är att familjen är antingen blir en samhällelig angelägenhet, skyddad av lagar och regler, eller en privat angelägenhet skyddad av ömsesidig kärlek – utan både ock. För att familjen som begrepp skall vara en god plats för individen, krävs att alla medlemmar erkänner de andra som ”legal persons”,¹⁴² dvs att individens lagstadgade skydd och rättigheter gäller också inom familjen. Samtidigt behöver den bygga på reciproka erkännanden av den andre som ett unikt subjekt ”whose individual well-being deserves special attention and care”.¹⁴³

3.2 Erkännande som moralfilosofiskt begrepp.

Hegel började kring sekelskiftet 1800 använda begreppet ”erkännande” och byggde då vidare på idéer från Hobbes om ”aktning” och Rousseau om ”social uppskattning”.¹⁴⁴ Hos Hegel hittar vi också ett tredelat erkännande. Uppdelningen skiljer sig åt mellan Hegel och Honneth. Hegel menar att vi behöver erkännande som utgår från ”familjen, det borgerliga samhället och staten”.¹⁴⁵

Idag tar moralfilosofiska tankar om erkännande sin utgångspunkt i fenomenologin och i sin negation, avsaknaden av erkännande, i moraliska kränkningar. Inom den postmoderna etiken beaktas olika grupper ”unika särskildhet” och hur principen om rättvisa förhåller sig till olika grupper.¹⁴⁷ För Honneth har den fenomenologiska ansatsen en tydlig brist – en undertryckt

¹⁴¹ Honneth, (2007), s. 150.

¹⁴² Honneth, (2007), s. 155.

¹⁴³ Honneth, (2007), s. 155.

¹⁴⁴ Honneth, (2003), s. 94.

¹⁴⁵ Honneth, (2003), s. 97.

¹⁴⁷ Honneth, (2003), s. 112.

grupp saknar förmågan att artikulera sitt utanförskap på just den arena vari utanförskapet består. Han menar att samhället måste tillhandahålla språket, möjligheten att artikulera utanförskap och brist på erkännande, för individer och undergrupper.

För att rädda denna 'stumma' kontrovers från faran att begravas i glömska, så behövs en politisk-etisk hållning som kan hjälpa den socialt förträngda, avvikande sidan till artikulering.¹⁴⁸

Det här visar också på vad som är problemet med Habermas teorier enligt Honneth. Habermas förutsätter att alla grupper eller individer redan har samma möjligheter till att delta i den gemensamma debatten och där ställa krav på erkännande av sin särart.

Honneth lyfter tankar hos Steven K. White som pekar på att den som redan har erkännande också har, eller ges, en större nivå av aktivitet i den gemensamma sociala sfären. Graden av aktivitet på den gemensamma arenan, ökar i sin tur klyftan mellan den som har och den som saknar erkännande. Det finns då en risk att vi ser den andre som en stereotyp bild och detta kan motverkas av att "vår varseblivning av individuella särskildheter" räknas som en dygd.¹⁴⁹ Vi måste helt enkelt öka vår omsorg om den andre, om den som saknar röst. Honneth menar att ett problem att vi saknar en förståelse av "vilka egenskaper och inställningar som subjekten måste vara bärare av för att en diskussion verkligen skall kunna gälla som moralisk diskurs".¹⁵⁰

I dagens politiska debatt är begreppet erkännande viktigt. Alltifrån feminismens krav på erkännande till olika kulturella och religiösa gruppers krav på erkännande av det som Honneth kallar, "sin skillnad".¹⁵¹

Charles Taylors skriver om erkännande som grundläggande för människans möjligheter att skapa sin egen identitet. Hon behöver få erkännande inte trots sin egenart utan just pga. dem. Det är att erkänna egenartens "värde".¹⁵² Typiskt nog delar även Taylor in erkännande i tre nivåer, vilket Victoria Fareld redogör för i sin avhandling. Men det är snarare att betrakta som

¹⁴⁸ Honneth, (2003), s. 118.

¹⁴⁹ Honneth, (2003), s. 125.

¹⁵⁰ Honneth, (2003), s.128.

¹⁵¹ Honneth, (2003), s. 91.

¹⁵² Fareld, (2007), s. 39.

sfärer som centreras kring det personliga. Det handlar om individens särskildhet, i nästa nivå om individens tillhörighet i en grupp, en del av kollektivet. Samt på den tredje nivån om individ och grupp som en del av en omgivande kultur.¹⁵³

3.3 Childism och barnet som subjekt

John Wall är professor i filosofi och religionsvetenskap och har på har skrivit mycket om att lyfta barnets perspektiv ur ett poststrukturalistiskt etiskt perspektiv inom olika forskningsområden.¹⁵⁴ Barn under 18 år utgör en tredjedel av världens befolkning och är en lika viktig, som marginaliserad grupp.

I *Children's Rights* definierar Wall begreppet *childism* som:

to transform ideas and societies in response to the particular lived experiences of children. In terms of human rights, it tries to imagine how they can be understood and practiced in creative new ways that are fully inclusive of children.¹⁵⁵

Childism är ett användbart begrepp och det är ett positivt begrepp. Medan rasism eller sexism som handlar om att peka ut och skapa orättvisor, så har *childism* en positiv definition liksom t.ex. feminism: att verka för inkludering och rättvisa.¹⁵⁶ Vi behöver se barn som i första hand människor, för att tala med Cheris Kramarae: "Feminism is the radical notion that women are human beings".¹⁵⁷ Wall skriver flera gånger att han vill att termen *childism* ska användas positivt om de rättigheter och möjligheter som barn (borde) ha(r) rätt till, på samma sätt som vi använder termen feminism. Då skulle vi kunna formulera Walls teorier med Kramaraes ord:

Childism is the radical notion that children are human beings.

¹⁵³ Fareld, (2007), s. 53.

¹⁵⁴ Wall (2019), s.1.

¹⁵⁵ Wall (2017), s. 3

¹⁵⁶ Wall (2017), s. 163n2

¹⁵⁷ Citat tillskrivs oftast Cheris Kramarae. Men också Paula Treichler som hon skrev *A Feminist Dictionary* tillsammans med. Andra menar att det först myntades av Marie Shear. www.the-efa.org/marie-shear/, 20210802.

Wall beskriver hur synen på barn och barns rättigheter har förändrats över tid, från upplysning och fram till 1989 års barnkonvention. Han går djupare in på frågor om barns rätt till utbildning, om barnslaveri och skriver fram utmaningar för framtiden: hur ser vi på barns rättighet och möjlighet till rösträtt.

Det är svårt att skapa en tydlig linje för barns rättigheter, bland annat eftersom barns villkor ser så olika ut i olika delar av världen. Wall tar som exempel barnarbete, där det i rika länder handlar om att barn självklart har rättighet att *slippa* arbeta medan i fattiga länder även barn kan arbeta politiskt för rätten *till* ett arbete och för drägliga arbetsvillkor.¹⁵⁸ Denna aspekt lyfter också Rubensson i avsnittet om kritiska barnstudier.¹⁵⁹

Oavsett vilka faktorer bakom orättvisor vi räknar med, som ekonomiska, sociala eller samhällseliga, så drabbar dessa omständighet alltid barnen hårdast. Wall menar att det är dags att vi också ser ålder som en faktor i diskussion om diskriminering och levnadsvillkor, vid sidan om t.ex. kön, klass och etnicitet.¹⁶⁰ Wall argumenterar om *varför* barn behöver rättigheter: vi behöver prata om barns rättigheter eftersom det redan är en pågående diskussion på många håll.¹⁶¹ I de flesta kulturer eller frågor har vuxna större rättigheter än barn. Samtidigt behöver barn i många situationer ses som enskilda individer. Wall tar exempel från vård vid allvarlig/dödlig sjukdom, umgänge vid skilsmässa eller som ensamkommande flyktingbarn. Det i sig är ett skäl till att i större utsträckning arbeta för barns rättigheter.¹⁶²

through these and other means, children's rights might transcend their somewhat dehumanizing history of serving primarily as means for children to be saved by adults. In this model, only those defined as adults are empowered subjects, and those defined as children are their dependent objects. Children will fully gain their rights only to the extent that their rights do what rights are meant to do – namely, include them as equal public citizens.¹⁶³

Men Wall menar att vi behöver prata och skriva om barn och barnrättigheter, inte bara för barnens skull, utan för att det påverkar också vuxenvärlden. Han ställer tre frågor: vad säger

¹⁵⁸ Wall (2019), s. 25.

¹⁵⁹ Rubensson, (2021b), s. 47.

¹⁶⁰ Wall (2019), s. 7

¹⁶¹ Wall (2019), s. 11.

¹⁶² Wall (2019), s. 13.

¹⁶³ Wall (2019), s. 160f.

våra tankar om barn om vår grundläggande syn på människan? Vad kan teorier om barn och barndom lära oss om vår syn på samhället? Och sist: vad kan teorier om barn lära oss om det gudomliga?¹⁶⁴

Jag har i den föregående texten redogjort för det som Wall kallar top-down respektive bottom-up-perspective. Wall förespråkar själv en syn på barns utveckling som han kallar ”horizontal or developmental”.¹⁶⁵ Ett barn föds inte tom, men inte heller varken ond eller god, varken oskyldig eller behäftad med arvsynd. Barnet föds tämligen neutralt, förmögen till både gott och ont, och kommer att utvecklas i enlighet med det samhälle och de normer, religiösa tankar eller den moral som omger det. Vi hittar en liknande tanke hos Aristoteles, hos Locke eller hos John Stuart Mill. Det är också den linje som Wall själv följer i sin bok, *Ethics in Light of Childhood*. Han menar att människan ständigt skapas och skapar i samverkan med sitt omgivande samhälle.

human being in light of childhood is not therefore entirely culturally constructed, but rather consist in its fundamental capability for creating meaning. Human being is simultaneously constructed and constructive. That is its most basic nature. I call this capability world creativity. To be human, from birth to death, is to create new worlds of meaning from the worlds of meaning already created by history and others.¹⁶⁶

Wall betonar att barn redan är skapare i sina egna liv, de agerar i sociala relationer och deras fantasi leder till moraliska beslut. De har tankar om livet här, om sociala relationer och om det transcendenta. Vuxenvärlden kan förneka eller bejaka att det är så.

Men barn är också sårbara. Ett nyfött barn är ytterst sårbart och kan inte klara sig på egen hand. Det växande barnet är fortfarande sårbart fysiskt. Barn är också sårbara ekonomiskt, socialt eller psykiskt – då barn (alltid) är utelämnade till vuxna i sin omgivning. Samtidigt är detta ett generellt levnadsvillkor för människan. Även när vi blir vuxna är vi beroende av varandra, av människor i vår närmaste omgivning och i det omgivande samhället. Många omständigheter kan vi inte påverka; som i vilken tid, kön eller ekonomisk situation vi föds till.

¹⁶⁴ Wall, (2010), s. 7ff.

¹⁶⁵ Wall, (2010), s. 25.

¹⁶⁶ Wall, (2010), s. 36.

Många omständigheter kan vi påverka. Vi är samtidigt sårbara och beroende, samtidigt förvaltare av möjligheter och omständigheter i våra liv.

För att kunna se nya möjligheter, gestalta andra liv och möjligheter är fantasi en viktig egenskap. Barn har en unik tillgång till lek och fantasi som vi kan lära oss av. Wall skriver om det som *lekens ontologi*. Lek och fantasi är att sträcka sig mot det okända, mot nya och större möjligheter.¹⁶⁷ I den meningen är det inte skillnad på barnets lek med sina kamrater eller konst, litteratur eller för den delen visionärt tänkande inom samhälle eller företag. När Wall skriver om lekens ontologi och betydelse genom hela livet blir det mer än ett exempel. Det blir en tråd bland flera som visar hur barn och vuxen inte är två separata livsstadier. Det är inte ett före och ett efter. Fantasins och lekens nödvändighet finns kvar genom hela livet. Det handlar om att återskapa minnen från barndomen och det hänger samman med vad det djupast betyder att vara människa. Att relatera till andra, till historien som finns omkring oss, och samtidigt medan vi lever skapa vår egen historia. På samma sätt som sårbarhet och suveränitet, moral och livsmöjligheter, lek och allvar - förändras genom livet, så förändras också människans villkor. Detta gäller både barn och vuxna. Men tiden och åldern är det enda som rör sig rätlinjigt i en riktning. Alla övriga komponenter varierar efter en mängd faktorer – såväl i vår omgivning som genom hur vi inifrån oss själva bemöter den. Vi kan inte längre se på den tredje del av mänskligheten som kallas barn – genom det raster som ålder utgör.

Childism går ett steg vidare från childhood studies. Kritiska barndomsstudier eller childhood studies, handlar om att börja intressera sig för barn och hur de behandlas i nutid och historia. Här lyfts också barns rättigheter. Medan childism handlar om att ta tillvara barnens erfarenheter för att få med deras perspektiv, och genom dem skapa nya perspektiv för oss alla.¹⁶⁸ Det finns många likheter i ett postkolonialt perspektiv då man dekonstruerat begrepp som tex. kön och ras. Men det finns en stor skillnad menar Wall som gör att ett postkolonialt perspektiv inte är tillämpligt inom childism. Precis som Honneth, menar han att det förutsätts att den som är marginaliserad också själv pekar på sitt utanförskap och ha ett språk för att kräva sina rättigheter. Även om det finns likheter mellan t ex feminism och childism så är detta en skillnad som inte kan negligeras. En treåring kan inte leda kampen för barns

¹⁶⁷ Wall, (2010), s. 53.

¹⁶⁸ Wall, (2019), s. 4.

rättigheter och en sjuåring har inte den teoribildning som kan skriva en ny socialpolitisk agenda för barns inkluderade perspektiv.¹⁶⁹

Wall beskriver childism som den metod som forskare kan använda för att betrakta barn som subjekt och ta tillvara deras erfarenheter. Vi kan inte bara använda dessa för att beskriva eller dekonstruera, utan också förändra och rekonstruera, sociala normer och system.¹⁷⁰ Att barn är subjekt, betyder att deras erfarenheter och åsikter erkänns som viktiga. Inte bara för dem själva, utan för hela samhället. Det är en form av erkännande enligt Honneths modell som handlar om självvärde och om solidaritet. Att kombinera Walls begrepp childism, barnet som subjekt och kampen för barns rättigheter med Honneths teorier om erkännande känns både spännande och som en framkomlig väg. Då kan vi se på den systematiska teologins frågor, i ett nytt ljus.

4. Systematisk teologi och erkännande

4.1 Asymmetriska relationer, asymmetriskt erkännande

Westerlund menar att relationen mellan barn och föräldrar är en asymmetrisk relation och att asymmetrin skapar en särskild typ av skuld. Taylor beskriver den postmoderna människan som närmast omnipotent i sin självbild. Det är trots all frihet och alla valmöjligheter vi kan tänka oss, inte en sanning. Varje människa är också påverkad av sin omvärld och vilka omständigheter man föds med. De politiska och ekonomiska förutsättningarna i familjen och i det omgivande samhället, påverkar oss. Yttre faktorer som sjukdomar eller andra människors välvilja, påverkar oss också.

Charles Taylor har myntat begreppet ”the immanent frame”.¹⁷¹ Den postmoderna människans frihet ligger i att hon kan behålla en öppenhet mot det transcendenta, eller inte. Det valet får konsekvenser. Om hon väljer en immanent världsbild, följer med den ett tomrum i metaberrättelsen som Gud tidigare kunde fylla. Det blir nu upp till människan själv att fylla

¹⁶⁹ Wall, (2019), s 11.

¹⁷⁰ Wall, (2019), s. 12.

¹⁷¹ Taylor, (2007), s. 539.

detta tomrum och skapa mening med livet. ” [T]he main virtue stressed here is the imaginative courage to face the void, and to be energized by it to the creation of meaning”.¹⁷² I familjeprojektet som Westerlund beskriver det, menar jag att föräldrarnas roll tar omnipotenta drag. Om man på medeltiden tillsammans som barn och föräldrar bad Gud om goda skördar, välgång eller hälsa – är nu barnets (outtalade) bön ställd till föräldrarna. Man kan förstå att frustrationen uppstår då man som förälder inte lyckas fylla guds roll. Desto mer som man själv har påtagit sig den rollen.

Man kan också vända på asymmetrin och se barnet som den som har makten i relationen. Westerlund talar om barnet i vårt moderna samhälle som närmast heligt.¹⁷³ Det är en tanke som kommer att vara viktig i den här textens fortsatta arbete. Barnet kan ses som den vars alla önskningar och behov man ska försöka uppfylla. Den kring vilken själva livet kretsar. Den som ger livet mening.

Det som saknas i det individualiserade föräldraskapsprojekt är, för att använda ett annat systematiskt teologiskt begrepp – en *frälsning*. Det finns ingen punkt då man kan sägas vara klar med varken ett föräldraskap eller en barndom. Det skulle kunna vara på studentdagen eller vid flytten hemifrån, men så tror jag inte många ser på sin relation i familjen. Det finns inte heller någon målbild då man kan säga att projektet ”lyckad barndom” är klart. Hur lycklig ska den då ha varit? Inte heller kan kriterier ställas upp för när barnens uppgift att ge föräldrarnas liv mening, kan anses uppfyllt. Jag menar att projektet är evigt pågående – utan att sikta mot en evighet. Projektet är oändligt – utan att kunna formulera ett mål eller rymma någon frälsning.

Relationen mellan människor eller grupper kan vara såväl *symmetrisk*, som t.ex. en vänskapsrelation, eller *asymmetrisk*, som tex relationen mellan förälder och ett barn.¹⁷⁴ I den symmetriska relationen har alla subjekt både samma krav på likabehandling, på erkännande av den andre och tillskrivs samma initiativförmåga för att förverkliga det ömsesidiga erkännandet. Hos såväl Kant som Habermas återfinns tankar om ”intersubjektivitet”: där ”varje subjekt skall ha samma möjlighet att fritt artikulera sina intressen och anspråk i en

¹⁷² Taylor, (2007), s. 589.

¹⁷³ Westerlund (2013), s 58.

¹⁷⁴ Honneth, (2003), s. 108.

praktisk diskurs som ett led i en samförståndsorienterad lösning av moraliska handlingskonflikter”.¹⁷⁵

Som teoretisk bakgrund för den här uppsatsen blir den asymmetriska relationen av särskilt intresse. Honneth skriver om de tre erkännandenivåernas ”förpliktigande karaktär”, vilket skulle antyda att initiativet för ett erkännande kan ligga hos den som är den starke i den asymmetriska relationen.¹⁷⁶ Men i stor utsträckning talar Honneth om ett erkännande som kan ”krävas” eller ”förväntas”.¹⁷⁷ Jag funderar på huruvida den svagare parten i en asymmetrisk relation, enligt Honneth, själv måste önska eller kräva erkännande? Kan vi som vuxenvärld notera den brist på erkännande som råder för gruppen ”barn” och utifrån vår asymmetriska, starkare position, öka vårt erkännande utan att det efterfrågats?

Derrida verkar utgå från subjektens asymmetri på ett annat sätt än de ovan nämnda filosoferna. Hos honom återfinns moralprincipen om att se den andres nöd och ”möta människan i hennes individuella nöd med oinskränkt omsorg och hjälp”.¹⁷⁸ Kanske är det också själva asymmetrin som är nyckeln till att förstå våra olikheter och därmed våra behov av erkännande. Derrida utgår från likabehandlingens princip men ändå förutsätter att dess motsats föreligger i samhället, i sina teorier. Han driver likabehandling och osjälvisk omsorg om den andre som två huvudtankar. Även om de ibland står i inbördes motsatsförhållande till varandra.

Risto Saarinen skriver om kopplingen mellan erkännande (recognition) och teologi.¹⁷⁹ Han menar att politiska filosofer som Taylor och Honneth förbiser att erkännande varit ett begrepp långt innan Rousseau eller Hegel. Han kritiserar också dem båda, då de var för sig hävdar att människans behov av erkännande är universellt *samtidigt* som de inte noterar eller ens letar efter sådana mänskliga uttryck före moderniteten. Saarinen menar att detta är en paradox. I religioner har erkännande mellan två parter som t.ex. Gud och människa varit en grundförutsättning. Däremot har det inte alltid beskrivits eller benämnts som just erkännande. Saarinen som systematiskt teologiskt exempel den kristna tanken om rättfärdiggörelse.

¹⁷⁵ Honneth, (2003), s. 134.

¹⁷⁶ Honneth, (2003), s. 109.

¹⁷⁷ Honneth, (2003), s. 107.

¹⁷⁸ Honneth, (2003), s. 144.

¹⁷⁹ Saarinen, (2016), s. 3.

Människan anses syndig men kan rättfärdiggöras genom att Gud erkänner henne som något annat, som syndfri.

According to this strong exegetical claim, God exercises acts of recognition/acknowledgement/acceptance in fulfilling the salvific plan for humankind. The basic need for recognition thus has a theological counterpart in God's act of recognition. Remarkably, these claims are not seen as part of the contemporary theory of recognition, but as timeless truths of Christianity.¹⁸⁰

Saarinen lyfter en aspekt av erkännande som Honneth inte arbetar så mycket med. Nämligen det att erkänna sig själv. När jag läser *att erkänna sig själv*, går mina tankar direkt till det dubbla (tredubbla) kärleksbudet.¹⁸¹ För mig blir kärleken det teologiska begrepp jag vill använda som exempel på asymmetriska relationer och erkännandets betydelse.

Erkännande är inte (alltid) en symmetrisk handling. Det menar även Honneth även om han ägnar mindre uppmärksamhet åt att undersöka asymmetriska relationers förhållande till erkännande. Men att erkänna något är en reciprok handling och kan ses från två håll. Saarinen gör en förtjänstfull analys genom att dela upp handlingen *to recognize*, i ett handlande från subjektet *the recognizer* mot objektet som blir erkänt och bekräftat, *the recognizee*.¹⁸² Det är särskilt användbart då man ser på en asymmetrisk relation. De inblandade parterna har inte samma roller. Det gäller både på grupp- och individnivå. Jag menar, att egentligen handlar alla erkännandeprocesser om två olika riktningar. Den symmetriska eller asymmetriska relationen refererar till makt eller social status. Den kan vara mer eller mindre symmetriskt/asymmetriskt fördelad före handlingen av erkännande. Den kan förändras eller bibehållas i samband med erkännandet. En sådan asymmetrisk kan vara relationen mellan förälder och barn. Relationen mellan Gud och människa, en annan. Men även i en asymmetrisk relation behöver båda parter, erkänna asymmetrin.

I min kandidatuppsats studerade jag texten om Petrus och Jesus på stranden, (Joh. 21). Där frågar Jesus Petrus tre gånger efter hans kärlek, och tre gånger får Petrus bekräfta den. Vid den tredje frågan ändras det ord som används från *agape* till *fileo*. Två ord för kärlek på

¹⁸⁰ Saarinen, (2016), s. 192.

¹⁸¹ ”Du ska älska Herren din Gud, av hela ditt hjärta, av hela din själ, av hela ditt förstånd och av hela din kraft. Sedan kommer detta: Du ska älska din nästa som dig själv.” Mark.12:30-31.

¹⁸² Saarinen, (2016), s. 199.

grekiska som inte helt lätt låter sig översättas till svenska. Jag brottades med tolkningen och återvände dit i tanken när jag läser om erkännande och asymmetriska relationer. Notera hur Honneth kallar de grundläggande erkännandet för kärlek. I den grekiska grundtexten syns ingen skillnad i intensitet mellan dessa begrepp. Det är inte jämförbart med kärlek respektive vänskap på svenska, som ibland föreslås.¹⁸³ Skillnaden handlar istället om symmetri. *Agape* är en kärlek som också signalerar vördnad eller heder, som mellan människa och Gud eller mellan herre och tjänare. En asymmetrisk relation. *Fileo* översätts ibland till broderskärlek. En kärlek mellan vänner, mellan jämlikar. En symmetrisk relation. I texten ställer Jesus en rak fråga, efterfrågar ett erkännande av Petrus. ”Älskar du mig?”¹⁸⁴ Men det är också ett erkännande enligt Honneths tredje nivå, då Jesus med sin tredje fråga och bytet till *fileo*, erkänner Petrus som en jämlike. I samma stund förändras relationen från att vara asymmetrisk, byggd på *agape*. En symmetrisk relation mellan Jesus och Petrus, upprättas.

4.2 Erkännande som teologisk metod

Walls definition av childism, av barn som subjekt och hans viktiga argument för barns rättigheter är en grundtanke i denna uppsats. Tillsammans med Honneths teorier om erkännandets tre nivåer, vill jag nu skapa en systematisk teologisk metod. Wall svarar på frågan *varför*, och Honneth svarar på frågan *hur*, vi kan se barnet som ett subjekt inom systematisk teologi. Subjektsstatus – både som bärare av erfarenhet och som aktör – kräver erkännande på tredje nivån, *solidarity*. Genom att undersöka om barnet är ett subjekt kan man upptäcka erkännande och omvänt. För att beskriva barns relationer i förhållande till subjektsstatus, är begreppet asymmetri användbart, då symmetrin i en relation ofta påverkas av erkännande.

Jag vill i denna uppsats framförallt pröva dessa teorier metodologiskt. Om de visar sig vara ett användbart verktyg, kommer det att finnas en rad teologiska frågeställningar att begrunda och belysa med denna metod. Därigenom tar vi också inom den systematiska teologin barnets rättigheter och röst på allvar.

¹⁸³ Johansson, (2011), s. 41.

¹⁸⁴ Joh. 21:16.

Figur 2. Erkännande som teologisk metod.

Nivå	Begrepp hos Honneth	Sfär där detta gestaltas	Gestaltning	Teologisk fråga	Erkännande leder till	Brist på erkännande leder till
1	Love	Privat, det personliga	Erkännande av fysisk och psykisk trygghet.	Praktisk och religiös förståelse av vad som sker, varför det sker, hur man gör i en religiös handling. Möjlighet att delta eller att avstå.	Självvärde	Otrygghet, nedvärdering av jaget
2	Right	Offentligt teologiskt sammanhang	Erkännande av rättigheter, lagstiftade möjligheter, likabehandling	Teologiskt genomreflekerat sammanhang, tex KO för SvK. Nattvarden som de döptas gemenskap. Ett samfundets officiella dopsyn. Barnkonventionen. Barnkonsekvensanalys.	Självrespekt	Maktlöshet, utanförskap
3	Solidarity	Bemötande. Representation och möjlighet att påverka i individens eller gruppens möte med organiserad religion eller systematisk teologi.	Erkännande av att mina åsikter, erfarenheter och kunskaper är viktiga för den andre, för det större sammanhanget.	Reflektion över asymmetriska relationer och sammanhang. Beredskap att erkänna och inkludera perspektiv och frågor från individer eller grupper som befinner sig i ett utanförskap. Finns det en arena där nya frågor kan ställas, där nya röster får höras?	Självförtroende	Osynliggörande, diskriminering

Jag menar att det är först när ömsesidigt erkännande på alla tre nivåer föreligger som vi verkligen kan tala om två interagerande teologiska subjekt, t.ex. präst och församling, barn och vuxen, Gud och människa.

Den kristna kyrkan har ur erkännandeperspektiv både legat före och efter sin samtid. Låt mig ta några exempel. Vi har lyckligtvis ingen period av ”dop för kvinnor” respektive ”dop för män” att redogöra för, trots att kvinnor inte alltid räknats som myndiga vuxna. Dop av barn respektive vuxna är däremot en teologisk fråga där ålder kopplat till insikt, i en del kyrkliga sammanhang är relevant för dopsyn. Frågan om kön och ämbete, har varit tämligen infekterad i Svenska kyrkan. Den har varit mycket mindre intressant inom den svenska frikyrkofamiljen, och ännu inte mogen för diskussion i den katolska kyrkan. Först 1967 blev det lagligt överallt i USA med giftermål mellan svarta och vita. I Sverige blev samkönade partnerskap erkända

lagligt 1995, samkönad borgerlig vigsel 1 maj 2009 och samkönad vigsel möjlig i Svenska kyrkan 1 november 2009. I Sverige har vi rösträtt från 18 år, medan rösträttsåldern i Svenska kyrkan är 16 år.

Erkännande och teologiskt subjekt kan vara användbara begrepp för att betrakta såväl individers som grupper utaförskap. De kan användas för att synliggöra utaförskap pga. kön, religiös tillhörighet, sexuell läggning eller ålder. Asymmetri i relationer pga. ålder och barns utaförskap har först på senare tid tillmätts särskilt teologiskt intresse. Även när goda försök görs för inkluderade och barnperspektiv blir resultatet ändå inte ett åldersneutralt förhållningssätt. Detta kan synliggöras genom begrepp som erkännande och teologiskt subjekt. Låt oss diskutera några exempel utifrån ovan refererad litteratur.

5. Att erkänna barnet som teologiskt subjekt

5.1 Från objekt till subjekt inom teologi och kyrka

I svensk forskning har barnet hamnat i fokus inom teologin på ett nytt sätt de senaste tio åren. Det är ett viktigt arbete som har gjorts och det är angeläget att det fortsätter. Vid en genomläsning av Dalevis avhandling som kändes särskilt banbrytande då den kom, blir det ändå tydligt hur barnen är objekt. Det är föräldrarna eller den som läser för barnet som är i fokus i texten. Det är i och för sig inte konstigt med tanke på att det är en akademisk avhandling. Barnsynen som presenteras, kan beskrivas som en *bottom-up story*, barnet som fostras och läras till att bli en klok vuxen och en bra kristen.

Ett myller av liv är också modern då den skrivs. Den beskriver berättelser där barn agerar i bibeln. Författarna gör ingen analys ur ett teologiskt perspektiv av att barn förekommer i så många berättelser i bibeln. Man skulle behöva göra nya bibelläsningar med barnet som subjekt i berättelsen. För om det finns berättelser i bibeln om barn som blir kallade, som följer Guds vilja, som interagerar med Gud – så bör det få konsekvenser för hur vi kan tänka om barns religiösa liv även i vår tid.

Dop och nattvard är den lutherska kyrkans sakrament och har som sådana en särställning bland alla teologiska begrepp. I Bakkes text visas hur barn döptes bara några dagar gammalt redan på 200-talet. Augustinus tankar om arvsynnen blir den teologiska modell som genom

århundraden kommer att förklara varför det är så pass bråttom. Domet är beroende av att föräldrarna bär fram sitt barn, så på ett synligt plan kan vi säga att barnet är ett objekt. Men domet gäller direkt för barnet, det går ingen omväg över föräldrarna. Det är något som sker mellan Gud och barnet. I den meningen är barnet ett teologiskt subjekt som kan motta domet. Här menar jag att begreppen objekt och subjekt är särskilt användbara för att sätta ord på det yttre respektive inre skeendet. Men det får också konsekvenser. För om barnet är ett teologiskt subjekt som kan ta emot sitt dop, så borde det också hänga samman med frågan om barn och nattvarden. Om barnet vid domet har status av teologiskt subjekt, borde denna status inte kunna dras tillbaka. Diskussionen om barn och nattvard borde då tagit sin utgångspunkt i att barnet redan *är* ett teologiskt subjekt, mottagligt för Guds handlande.

Ingegerd Sjölin's artikel om barn och nattvard gör det tydligt att den förändrade nattvardssynen i Svenska kyrkan skedde utan djupare teologisk reflektion. Det kyrkan diskuterade var familjekommunion. Men resultatet blev att barn kom själva till nattvardsbordet. I vår tid blev det en förändring mot tidigare då konfirmationen gav tillträde till nattvarden. I kyrkans tradition har det inte alltid varit så. Det har naturligtvis skrivits hyllmeter om vad nattvarden betyder i olika kyrkofamiljer och i olika samfund. Genom att applicera begreppet teologiskt subjekt på frågan om barn och nattvard menar jag att man kan få syn på nya perspektiv.

Det är stor skillnad på familjekommunion och barnkommunion, med avseende på aktörsskap och subjektstatus. I den förra deltar barn i gemenskapen på förälders initiativ och under förälders ansvar. Det är en del av en lärandeprocess, att bli kristen att delta i den kristna kyrkans liv. Barnet handlar inte på eget initiativ. Det kan vara barnets önskan att delta, men den önskan relaterar till föräldrars deltagande och önskan för barnet. Vi kan betrakta barnet som ett objekt för handlingen. Går barnet själv till nattvarden, är barnet att betrakta som ett teologiskt subjekt.

När barnet blir betraktat som teologiskt subjekt i det ena fallet, tex vid domet måste det, menar jag, korrespondera mot barnets subjektstatus även vid nattvarden. Det är inte konsekvent att återkalla status av ett teologiskt subjekt som en gång medgetts någon. Däremot kan en progression råda. Så att man först är ett objekt i kyrkans liv, någon som får ta emot, innan man blir ett handlande subjekt. Här är inte målet att varken rättfärdiga eller omkullkasta dop- och nattvardssyn i Svenska kyrkan eller något annat samfund. Men jag menar att frågan visar

att den systematiska teologin saknat verktyg för att beskriva hur dessa samband förhåller sig till barnet som teologiskt subjekt. Olika teologiska frågor har diskuterats vid olika tidpunkter. Var för sig känns de genomarbetade. Men menar vi allvar med att systematisera teologin, så måste den gå att systematisera. Det måste finnas stringens mellan olika begrepp mellan olika bruk och mellan våra sakrament. När vi nu ställer barnet mitt i välkända teologiska frågor så visar det sig att här finns en diskrepans. Om man vänder på perspektivet och börjar med barnet som den gemensamma nämnaren, om man låter erkännandet av barnet som teologiskt subjekt vara metoden – då saknas en sammanhållen sakramentssyn.

Jag menar också att frågan om barn och sakrament, väl låter sig diskuteras utifrån begreppspar teologiskt objekt och subjekt. De kan visa på diskrepanser men också bli verktyg i att formulera en systematisk teologi som inkluderar barn.

5.2 Barnet som subjekt i den postmoderna familjen

Relation mellan barn och föräldrar är inte i första hand en teologisk fråga. Men Katarina Westerlund har i sin text visat att systematiskt teologiska begrepp kan användas också för att förklara skeenden i en sekulär kontext. Det gör den systematiska teologin angelägen som forskningsgren. Honneth har skrivit om den postmoderna familjen utifrån erkännande och dessa två perspektiv kan här lyftas tillsammans. I en interdisciplinär metod blir det naturligt att försöka skriva kring de texter som finns och som behandlar frågor om barn och erkännande. Det är en asymmetrisk relation som beskrivs, det är också användbart för uppsatsen. Framförallt menar jag att det går att se en tydlig parallell mellan det postmoderna familjeprojektets längtan efter mening och barnet som liturgisk ledare. Goda intentioner från vuxenvärlden leder inte per automatik till att barnet betraktas eller behandlas som ett subjekt.

Den postmoderna synen på familjen som meningsskapande hänger ihop med vår tanke om individens frihet och behov eller förmåga att skapa sin egen lycka. Charles Taylor står bakom begreppet "the immanent frame".¹⁸⁵ Han menar att den sekulära människan har stängt dörren mot det transcendentia. I detta finns en dubbelhet. Hon är nu helt fri och har alla möjligheter att skapa sitt eget liv och sin egen lycka. Samtidigt ger detta en känsla av skuld och misslyckande om människan inte lyckas uppnå ett gott liv. Hon blir också utlämnad åt sig själv att skapa mening i tillvaron. Den kan inte sökas utanför henne själv. Westerlund skriver

¹⁸⁵ Taylor, (2008), s. 539.

att individualiseringen och den bild av föräldraskap som den gett upphov till, krockar inbördes. Det personliga självförverkligandet kommer på kollisionskurs med föräldraprojektet. Hur man än navigerar mellan dessa två storheter finns mer att göra. Det i sin tur, skapar känsla av tillkortakommande. I vår sekulära tid, måste då hela ansvaret för detta hamna på individen själv.

I den moderna människans livsåskådning finns bilder av den goda barndomen, den goda föräldern och den goda modern. De är en del i att bli och vara en lycklig människa. Här kan man notera flera omständigheter. Det ena är att man genom att sätta barnets lycka framför sin egen, eller rättare att villkora sin egen lycka genom att skapa lyckade förutsättningar för sitt barn – faktiskt sträcker sig utanför sin egen individuella bubbla. Men inte så långt som att engagera sig för samhället eller världen. Den egna avkomman är den enda som kan sättas över det egna jaget på behovstrappan. Man kan också notera att det finns en asymmetri i makt och myndighet i relationen barn – förälder i detta moderna projekt. Föräldraskapet skänker mening i livet genom känslomässig bekräftelse, identitet och innehåll i livet och barnen blir således avgörande för att livsplanen skall förverkligas.

Honneth skriver om det moderna familjeprosjektets problem, men framförallt ur barnens perspektiv. Barnen är utlämnade åt vuxenvärlden. Om vi applicerar Honneths erkännandeteori på föräldra-barnrelationen kan man se att den första nivån av erkännande, fysisk trygghet, långtifrån alltid är tillgodosedd. Även om barnets fysiska trygghet också är en lagstadgad rättighet och därmed har ett erkännande på nivå två, den sociala nivån, så kan detta erkännande undergrävas om inte barnet erkänns genom kärlek i sin familj.

Hos Westerlund skulle man däremot kunna säga att erkännande från förälder gentemot barn föreligger i alla tre aspekterna: kärlek/fysisk trygghet, rättigheter/ socialt, och vilja, erfarenheter/solidaritet. Skulden och otillräcklighetens problematik menar jag kan adresseras genom att beakta asymmetrin i relationen. Att barnen blir meningen med livet för föräldern, kan inte betraktas som en symmetrisk relation. Inte heller är det något som barn och förälder gemensamt, kommit fram till. Barnets höga status och meningsbärande uppgift är en ensidig konstruktion av föräldern. Föräldern som i sin tur är en del av vuxenvärlden och får del av vår gemensamma bild av det moderna föräldraskapet. Barnet får inte möjlighet att erkänna – varken relationen till föräldern eller sin egen betydelse som meningsskapande för föräldern.

Barnet kan inte heller erkänna föräldrarnas behov av kärlek, rättigheter och solidaritet och barnets behov formuleras inte av barnet, utan av föräldern och det omgivande samhället.

Eftersom erkännandets process alltid måste vara ömsesidig – också i en asymmetrisk relation – föreligger inget erkännande av barnet som subjekt i den moderna tanken om familjen.

Barnet blir i den kontext som beskrivs hos Westerlund fortfarande ett objekt – om än omhuldat, älskat, och vördat. Föräldrarnas omsorg blir en form av självuttömmande kärlek, *kenosis*. Begreppet i förhållande till feministisk teori har beskrivits av t.ex. Sarah Coakley i *Powers and Submissions: Spirituality, Philosophy and Gender*,¹⁸⁶ eller Joseph Sverker i *Constructivism, Essentialism, and the Between*.¹⁸⁷ Begreppet syftar på ett grekiskt ord *kenosis* som används i Fil. 2:5–11 för att beskriva Kristi självutgivande kärlek på korset. Men att som människa efterlikna denna självutlämnande kärlek, är inte utan svårigheter.

Katarina Westerlund använder det systematiskt teologiska begreppet förlåtelse som en lösning för hur det postmoderna föräldraskapets dilemma ska kunna lösas. Frågan är vem som ska förlåta och vem som ska förlåtas? Är det barnet som ska förlåta föräldern? Föräldrarnas om ska förlåta sig själv? Gud som ska förlåta föräldern? Frågan är också vad som ska förlåtas? Att man inte var en perfekt förälder enligt de krav man själv hade ställt upp? Jag menar att ett problem med denna lösning är att för att förlåtelse ska kunna ges eller fås, måste det föreligga en tydlig bild av vad som skulle uppnåtts och vad som saknas i den uppfyllelsen. Den brist som föreligger kan då eventuellt förlåtas.

Så är dock inte fallet i det moderna familjeprojektet. Även om det finns många bilder att sträva mot, finns ingen tydlig bild då projektet förälder kan sägas vara uppfyllt. Inte heller i tid finns någon tydlig målbild av när barndomen tar slut och dess utfall kan bedömas. Det är snarare en relation som är såväl ständigt pågående som under ständig förändring. Det är ett uppdrag som aldrig blir klart och som hur bra det än blir alltid kan göras bättre.

Inom systematisk teologi skulle en asymmetrisk relation, med en ständigt växande skuld och utan begränsningar i tiden, snarare kunna adresseras genom begreppet frälsning. Frälsning rymmer den ensidighet som också föreligger i föräldraprojektet: ensidig problemformulering,

¹⁸⁶ Coakley, (2002).

¹⁸⁷ Sverker, (2017).

ensidigt ansvarstagande, enlig lösningsmodell och ensidigt ansvar för genomförande, av den som frälser. I teologisk mening jämförs alltså Jesus med föräldern, och mänskligheten som blir objekt för frälsningen med barnet. Det visar också på både digniteten och den inbyggda omöjligheten i det postmoderna familjeprojektet: att mitt liv ska få mening genom att ”frälsa” mina barn till ett gott liv.

Genom att applicera erkännande teori på barn i familjeprojektet skulle nya frågor kunna ställas. Varje barn borde ha rätt till den självklara tryggheten som erkänts och lagstadgats genom barnkonventionen. Ett erkännande av barnets erfarenheter och egna åsikter skulle skapa viktiga insikter och kanske minska känslan av skuld. Men det skulle också innebära att barnet blev erkänt som subjekt och därmed ges både ansvar och möjlighet att påverka relationen och känslan av mening.

5.3 Barnet som liturgiskt subjekt

Karin Rubenssons avhandling är ett fint exempel på erkännandets tredje nivå, *solidarity*. Hon frågar efter barnens egna upplevelser och erfarenheter av att fira gudstjänst och låter deras erfarenheter ligga till grund för de vetenskapliga slutsatser som kan skrivas fram. Hos Rubensson är alltså barnen som teologiska subjekt som pratar, tänker och gör teologi. Det är däremot inte alltid fallet i den verklighet som barnen beskriver. Istället visar hon hur barnen i många sammanhang blir symboler i gudstjänsten. Symboler för framtidstro och hopp.¹⁸⁸ ”Barns gudstjänstfirande tar församlingen närmare ett himmelskt ideal om gränsöverskridande gemenskap”.¹⁸⁹ Det verkar vara drömmen om en levande församling, om en inkluderande gemenskap som gestaltas särskilt tydligt när (många) barn finns med i gudstjänsten.

Barn får därmed representera inte bara sig själva, utan även andra minoritetsgrupper, för att uppfylla den utopiska bilden av den inkluderande kyrkan och gudstjänsten. Eftersom vuxennormen i gudstjänsten är så stark och vuxnas makt i princip inte ifrågasätts är dock närvarandet av barn ett ganska enkelt sätt att visa på mångfald och en tillåtande och öppen miljö... samtidigt som det är en mångfald som är förhållandevis lätt för vuxna att kontrollera.¹⁹⁰

¹⁸⁸ Rubensson, (2021b), s. 83.

¹⁸⁹ Rubensson, (2021b), s. 174.

¹⁹⁰ Rubensson, (2021b), s. 85.

Det blir tydligt på flera håll att det är de vuxna som behåller kontrollen, och tolkningen av vad som händer i gudstjänsten. Barnen beskriver sin roll som att lära sig eller att göra rätt. Särskilt barns utdelande av nattvarden, ägnas stort utrymme. En av uppgifterna barn kan få göra i de undersökta församlingarna, är att dela ut nattvarden. Victoria som är barn, har varit med och dukat altaret: ”Det är ganska lätt faktiskt. Man behöver bara ta fram sakerna, ställa dom lite rätt så, aa, sen så bugar man såhär för att tacka Gud så, sen sätter man sig. Det är ganska så enkelt...”¹⁹¹ Hon beskriver det som ett fysiskt skeende. Där man kan göra rätt eller fel. Samtidigt som hon menar att det är lätt. Hon beskriver också bugningen som är för att ”tacka Gud”.

Man skulle kunna säga att barnet som dukar nattvardsbordet eller delar ut brödet, är ett agerande subjekt. Jag menar att det inte självklart är så. Barnets är en aktör och kan därför på det yttre planet uppfattas som ett agerande subjekt. Men eftersom barnet aldrig har getts möjlighet till reflektion över det som händer, eller fått subjektsstatus av den vuxne är det i egentlig mening inte erkänt som subjekt. Barnet används snarare som en symbol och den stora viljan att inkludera och skapa enkelhet och gemenskap är faktiskt precis det samma som hindrar möjligheten för ett genuint erkännande.

Då vuxna behåller kontrollen över liturgin och samtidigt bjuder in barnet att delta som liturgisk ledare, erkänns inte barnet som liturgiskt subjekt. Det finns naturligtvis en stor variation i hur vuxna i olika traditioner inom svenska kyrkan uppfattar nattvarden eller är insatt i den symboliska betydelsen av olika liturgiska delmoment. Så får det vara. I den bemärkelsen är barn som deltar som ledare inte en särskild grupp. Men det särskiljande ligger i att med vuxna, präster, kyrkvärdar eller lekmän, förväntas en diskussion om vad nattvarden innebär. En sådan diskussion initieras inte vid något tillfälle med barnen. Barnen ersätter prästen i uppdraget vid altaret, utan att de ges möjlighet att förstå de uppdrag som ges dem. De kan säga ja eller nej till det praktiska i momentet. Men de ges ingen möjlighet att säga ja eller nej till den teologiska handlingen. De teologiska och trosrättsliga aspekterna förbehålls de vuxna i rummet.

¹⁹¹ Rubensson, (2021b), s. 140.

Barnkonventionen stipulerar barns rätt till religion. Det är en viktig aspekt som man inom kyrkan har lätt att ta till sig. Men i samma artikel framhålls att barn har rätt till tankefrihet. Dvs det är både rätten *till* religiös utövning men också rätten att *slippa* densamma. Genom att erkänna barnet som teologiskt subjekt ger vi barnet möjlighet att själv avgöra vad man vill delta i och på vilket sätt. Det säkerställer att barnkonventionen följs också i kristna samfund.

5.4 Slutsats

Litteraturstudiet visar har många teologer skrivit om barn och teologi. Men det saknas en sammanhållen systematisk teologi omkring barn. Långtifrån alla sammanhang betraktar barnet som ett teologiskt subjekt.

Genom att tillämpa erkännandets metod på barnet kan barnet betraktas som ett teologiskt subjekt. Detta verktyg har inte tidigare tillämpats konsekvent inom den systematiska teologin. Sambandet mellan frågor som dop, nattvard och barnet som liturgisk ledare, blir tydligt om man utgår från barnet. Det visar på en diskrepans mellan teori och praktik, men också mellan olika teorier som inte är tillräckligt samstämmiga. Så är tex fallet mellan när och på vilken grund barnet kan ta emot sakramenten.

Begrepp som erkännande, objekt och subjekt har visat på asymmetri i relationer mellan barn och vuxna. Genom att peka ut asymmetri eller uteblivet erkännande även i sammanhang där man vill det bästa för barnen kan man ta hänsyn till dessa asymmetrier. Man kan välja att i större utsträckning erkänna barnet på alla nivåer. Därigenom kan såväl förhållningssätt som teologiska ståndpunkter förändras. Det handlar inte bara om att vi skriver om vår teologi för att inkludera barnen. Istället blir barnen den utgångspunkt som vi behöver för att se glipor eller överlappningar mellan olika teorier som gäller för oss alla. Vi har bara inte kunnat upptäcka dem ifrån vår egen horisont. Det är det goda med erkännandets metod. Den handlar inte bara om att erkänna den vars perspektiv tidigare negligerats. Genom att göra just det, förändras och fördjupas perspektiven för oss alla.

När barnet inte ges möjlighet att förstå något mer av vad deras uppdrag innebär ges de inte möjlighet att bejaka eller förkasta den upphöjda symboliska roll de tilldelas. Av vuxna, anställda eller föräldrar i den gudstjänstfirande församlingen, kan inget erkännande av barnets perspektiv, barnets egna upplevelser eller påverkansmöjligheter, sägas föreligga. Den tredje

och djupaste nivån av erkännande saknas. Barnet räknas inte som ett fullvärdigt subjekt som själv ges möjlighet att erkänna eller undanhålla sitt erkännande.

Utan att erkänna barnet i alla aspekter, som kristen, som människa som teologiskt subjekt – kommer drömmen om den inkluderande mångfaldens gudstjänst förbli en dröm. Det blir en karneval och en tillfällighet. Det kan aldrig bli vardag eller vanligt. För det krävs erkännande i alla dess aspekter av barnet som fullvärdig människa. Det krävs att vi erkänner barnet som fullvärdigt teologiskt subjekt.

5.5 Vägen vidare

Det är speciellt att skriva en hel uppsats om vikten av att låta barnen få komma till tals, utan att låta barnen få komma till tals. Redan tidigt, valde jag ändå bort intervjuer med barn eftersom formatet på en magisteruppsats är så begränsat. Jag valde att skriva fram en metod för hur erkännande kan peka ut frågor eller områden, där barn betraktas eller inte betraktas som ett teologiskt subjekt. Detta med den tydliga avsikten att framöver pröva denna metod. Inom den systematiska teologin kan den prövas mot centrala begrepp som förlåtelse, frälsning eller *Imagio Dei*. Är barn inkluderade i den teologi som vi skriver? Om inte, hur påverkas teologin av att barnet betraktas som ett subjekt i relation till detsamma?

Det skulle vara intressant att vidareutveckla resonemanget som här bara berörts ytterst hastigt, om hur barn som teologiska subjekt påverkar synen på våra sakrament, dop och nattvard. En vilja om att inkludera barn i vår kyrka finns tydligt. Men hur gör vi det?

Jag tror att vi med hjälp av den framskrivna metoden kan ställa viktiga frågor till de sammanhang där barn finns i kyrkan. Barnkonsekvensanalys ska vägas mot barnens egen upplevelse, mot Barnkonventionens 14 artikel och mot vår ambition att inkludera barnen. Genom att säkerställa att barnet erkänns på alla nivåer kan man dels upptäcka vilka motsättningar som kan finnas mellan dessa perspektiv. Dels peka ut vägen för en inkludering i kyrkans sammanhang som respekterar barnets integritet i alla led.

Arbetet med att erkänna barnen och ge dem plats i vår teologi och våra kyrkor – är viktig för barnen skull. Det är också viktigt för allas vår skull. Genom att erkänna barnen, en grupp som stått utanför den teologiska huvudfåran, kommer densamma att breddas. Den blir mer

inkluderande och mer sann. Men det handlar också om att skapa en teologi för framtiden. En teologi som bär framtidens kyrka. Den ska våra barn ärva, leda och så småningom ge vidare till sina barn. Hela kyrkans framtid hänger på, att den tredjedel av mänsklighet som vi kallar barn blir inkluderad och medräknad. Den hänger på att barnen erkänns som teologiska subjekt.

6. Litteratur

Bakke, Odd Magne. (2005) *When Children Became People – the birth of childhood in early Christianity*. Minneapolis: Augsburg Fortress.

Bibel 2000 Bibelkommissionens översättning, 2001. Utg. Svenska Bibelsällskapet. Stockholm: Verbum.

Blåder, Niclas. red. (2011) *Och han tog dem i famnen... texter om barn i kyrka och teologi*. Forskning för kyrkan, Skrift nr. 13. Svenska kyrkan, forskningsenheten.

Bunge, Marcia J. (2001) *The child in Christian Thought*. Grand Rapids MN: Wm. B. Eerdmans.

Bunge, Marcia J. (2021). *Child Theology. Diverse Methods and Global Perspectives*. New York: Orbis Books.

Burton, Nina. (2005). *Den nya kvinnostaden*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.

Coakley, Sarah. (2002). *Powers and Submissions: Spirituality, Philosophy and Gender*. Oxford: Blackwell Publishing.

Dalevi, Sören. (2007). *Gud som haver barnen kär*. Stockholm: Verbum.

Den svenska psalmboken (1986). Stockholm: Verbum.

Fareld, Victoria. (2007). *Att vara utom sig inom sig. Charles Taylor, erkännandet och Hegels aktualitet*. Göteborg: Institutionen för idéhistoria och vetenskapsteori, Göteborgs Universitet.

Farr Arnold L. (2011) Honneth, Axel. In Chatterjee D. K. (eds) *Encyclopedia of Global Justice*. Springer, Dordrecht. https://doi-org.ezproxy.ub.gu.se/10.1007/978-1-4020-9160-5_462, 2021-08-15.

Gillis, John. (2009). *Transitions to Modernity*. Ur **Qvortrup**, Jens, **Corsaro**, William A. & **Honig**, Michael-Sebastian (2009) *The Palgrave Handbook of Childhood Studies*. New York: Palgrave Macmillan.

Gundry-Volf, Judith M. (2001). *The Least and the Greatest* ur **Bunge**, M.J. (2001) *The child in Christian Thought*. Grand Rapids, MN: Wm. B. Eerdmans.

Heidegren, Carl-Göran. (2003) Inledning ur **Honneth**, Axel. (2003). *Erkännande – Praktisk-filosofiska studier*. Göteborg: Diadalos.

Honneth, Axel. (1995). *The Struggle for Recognition*. Cambridge: Polity Press.

Honneth, Axel. (2003). *Erkännande – Praktisk-filosofiska studier*. Göteborg: Diadalos.

Honneth, Axel. (2007). *Disrespect. The Normative Foundations of Critical Theory*. Cambridge: Polity Press.

Johansson, Katarina. (2011) *Petrus, sveket och upprättelsen*. Göteborgs Universitet. [Petrus - sveket och upprättelsen. \(gu.se\)](https://www.gu.se/2021-09-20/petrus-sveket-och-upprattelsen) 2021-09-20.

Key, Ellen. (1900). *Barnets århundrade: studie*. Stockholm: Bonnier.

KO, (1999). *Kyrkoordning för Svenska kyrkan*.

<https://www.svenskakyrkan.se/filer/KO%201%20jan%202019.pdf>, 2021-11-04.

Larsson, Martin. & **Stenström**, Hanna. (2012) *Ett myller av liv – om barn i bibelns texter*. Svenska kyrkan.

Luther, Martin. (1931). *Den stora katekesen*. Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelses Bokförlag.

Millar McLemore, Bonnie J. (2001). "Let the Children Come – Revisited: Contemporary Feminist Theologians on Children." Ur **Bunge**, Marcia J. (2021) *Child Theology. Diverse Methods and Global Perspectives*. New York: Orbis Books.

Millar McLemore, Bonnie J. (2011). Feminism, barn och moderskap. Ur **Blåder**, Niclas. red. (2011) *Och han tog dem i famnen... texter om barn i kyrka och teologi*. Forskning för kyrkan, Skrift nr. 13. Svenska kyrkan, forskningsenheten.

Nessan, Craig L. (2021) *Attending to the Cries of Children in Liberation Theology*. Ur: **Bunge**, Marcia J. (2021) *Child Theology. Diverse Methods and Global Perspectives*. New York: Orbis Books.

- Orobator**, Agbonkhianmeghe E. (2021). Placing Ethics and Children at the Heart of Ecclesiology. Ur: **Bunge**, Marcia J. (2021) *Child Theology. Diverse Methods and Global Perspectives*. New York: Orbis Books.
- Pedersen**, Mikkel. (2020-10-02). *Honneths teori om anerkendelse*. <https://m.youtube.com/watch?v=yJD0cYyzl8c>. 20211011.
- Richards**, Anne. (2013) *Children in the Bible – A fresh approach*. London: Society for Promoting Christian Knowledge.
- Rubensson**, Karin. (2021a) Det är svårt att förklara. Ur: Svensk Kyrkotidning, Nr 11. Årgång 117. S. 336–338.
- Rubensson**, Karin. (2021b). *Karnevalsk gudstjänst – barns plats i kyrkans liturgi*. Uppsala universitet.
- Saarinen**, Risto. (2016). *Recognition and Religion – A Historical and Systematic Study*. Oxford University Press. https://gu-se-primo.hosted.exlibrisgroup.com/primo-explore/fulldisplay?docid=TN_cdi_proquest_ebookcentral_EBC4745362&context=PC&vid=46GUB_VU1&lang=sv_SE&search_scope=default_scope&adaptor=primo_central_multiple_fe&tab=default_tab&query=any,contains,recognition%20religion&offset=0, 2021-09-20.
- Sjölin**, Ingegerd. (2011). Barnet – från objekt till subjekt. Ur **Blåder**, Niclas. red. (2011) *Och han tog dem i famnen... texter om barn i kyrka och teologi*. Forskning för kyrkan, Skrift nr. 13. Svenska kyrkan, forskningsenheten.
- Smith**, Brent. (2020). *Religious studies and the Goal of Interdisciplinarity*. New York: Routledge Focus.
- Stortz**, Martha E. (2001). ”Where or When Was Your Servant Innocent? – Augustine on Childhood.” ur **Bunge**, Marcia J. (2001) *The child in Christian Thought*. Grand Rapids, MN. Wm. B. Eerdmans.
- Sverker**, Joseph. (2017). *Constructivism, Essentialism, and the Between*. Human Being and Vulnerability in Judith Butler, Steven Pinker, and Colin Gunton. Uppsala Universitet.
- Taylor**, Charles. (2007). *A Secular Age*. Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press.

- United Nations** (1989). United Nations Convention on the Rights of Children.
https://downloads.unicef.org.uk/wpcontent/uploads/2010/05/UNCRC_united_nations_convention_on_the_rights_of_the_child.pdf ; 2021-11-03.
- Wall, John.** (2010). *Ethics – in Light of Childhood*. Washington, D.C: Georgetown University Press.
- Wall, John.** (2017). *Children’s Rights: today’s global challenge*. Rowman & Littlefield.
- Wall, John.** (2019): From childhood studies to childism: reconstructing the scholarly and social imaginations, *Children's Geographies*, DOI: 10.1080/14733285.2019.1668912.
- Westerlund, Katarina.** (2013) Livsåskådningar, ambivalens och skuld – ett empiriskt exempel. Ur: **Bråkenhielm** Carl Reinhold, **Essunger** Maria och **Westerlund** Katarina. (2013) *Livet enligt människan*. Stockholm: Nya Doxa.
- Willmer, Haddon.** & **White, Keith J.** (2013) *Entry Point – Towards Children Theology with Matthew 18*. London: WTL Publications.